ՂԵՐՈՒԲՆԱ ԵԴԵՍԱՑԻ

ԿԱՄ

ՔԱՐՈԶՈՒԹԻՒՆՔ ՍՐԲՈՅՆ

ԹԱԴԷԻ

ԵՒ

ԵՍԱՅԻ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ

ԱՂՈՒԱՆԻՑ

ՏՊԵԱԼ

ՅԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ԱԹՈՌՈՅ Ս. ՅԱԿՈԲԵԱՆՑ

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ

1868—ՌՅԺԷ

9(Ձ)
Ձ-88

Լաբուբնեայ դիւանագրի Եդեսիոյ Թուղթ Աբ-
գարու [illegible]
[illegible] Վենետիկ, 1868.

Lettre d'Abgar ou histoire de la conversion des Édesséens, par Laboubnia, écrivain contemporain des apôtres, traduite de l'Arménien par Alishan, Venise, 1868

Léroubna d'Édesse. Histoire d'Abgar et de la prédication de Thaddée, traduite pour la première fois sur le manuscrit unique et inédit de la Biblioth. impérial de Paris, par J. Raph. Emine. Dans la Collect. des Historiens Arm. I, Paris, 1867, pp. 313-331.

ՂԵՐՈՒԲՆԱ ԵԴԵՍԱՑԻ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԱԶԳԱՅԻՆ

5(3)

ՂԵՐՈՒԲՆԱ ԵԴԵՍԱՑԻ

Թուղթ Աբգարու Թագաւորի Հայոց, եւ քարոզութիւնք սրբոյն Թադէի առաքելոյ։

Ի ՔԱՀԱՆԱՅԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ

Տ. Տ. ԳԷՈՐԳԱՅ

ԱՍՏՈՒԱԾԸՆՏԻՐ Դ. ՀԱՅՐԱՊԵՏ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ՀՐԱՄԱՆԱՒ

Տ. Տ. ԵՍԱՅԵԱՅ ՍՐԲԱԶԱՆ

ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

ԵՒ ՊԱՏՐԻԱՐՔԻ Ս. ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԱՅ

ԵՒ Ի ՊԱՏՐԻԱՐՔՈՒԹԵԱՆ ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼՍՈՅ

Տ. Տ. ՊՕՂՈՍԻ ՍՐԲԱԶԱՆ

ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ

ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ԱԹՈՌՈՅ Ս. ՅԱԿՈՎԲԵԱՆՑ

ՅԵՐՈՒՍԱՂԷՄ

1868=ՌՅԺԷ

5891

18376

3n

ՆԵՐԱԾՈՒԹԻՒՆ

Ի ՇԱՐՍ պատմագրաց զորս յիշատակէ Մովսէս Խորենացի ՚ի պատմութեան իւրում, գտանի և Ղերուբնա որդի Ափշադարայ դպրի։ Այս Ղերուբնա Ասորի գոլով ազգաւ՝ էր դիւանադպիր արքային Հայոց Աբգարու որպէս և հայր իւր. «Սա գրեաց ասէ Խորենացի, զամենայն գործս որ ինչ յաւուրս Աբգարու և Սանատրկոյ (եղեն), և եդ ի դիւանին Եդեսիայ» (1)։ Արդ յայտ իմն է եթէ և նա ինքն պատմագիրն մեր ծերունի ի նմանէ առեալ գրեաց զերկուց թագաւորացն մերոց յիշատակելոց զգործս, որոց արձանագրութիւնք պահեալ կային մինչեւ ցաւուրս իւր ի դիւանին Եդեսիայ, այն է մինչեւ ցհինգերորդ դար։

Այր գործոյ Ասորի պատմագրիս կորուսեալ համարի ցարդ բնագիրն Ասորական. և ոչ ոք այլ յազգային և յօտարազգի պատմութեանց յիշատակէ զանուն նորա, բաց ի միոյ միայնոյ Խորենացւոյն։ Սակայն են ամք երեք յորմէ հետէ գտաւ ի գրքատան

(1) Խոր. Բ. 36.

որոյ Աթոռոյս ի միում ճառընտրի հաստատուած մի բանից՝ որոյ վերագիրն է. «Թուղթ Աբգարու Թագաւորին Եդեսեայ քաղաքի՝ որ Թարգմանի յԱսորի լեզու Ուռհայ, որդւոյ Սանովայ»: Յորում պատմի հաւատալն Աբգարու ի Քրիստոս, թղթել նորա առ Նա և ընդունել զպատասխանին, գալուստ Թադէի առաքելոյ յետ համբառնալոյ Փրկչին՝ առ Աբգար ի Հայս, քարոզութիւնք նորա, և այլն. Եւ ի վախճան բանիցն ասէ. «Ղաբուբնա (Ղերուբնա) որդի Աբդաշադայ դպրի Թագաւորին գրեաց զամենայն ինչ զոր միանգամ իրք եղեն Ադդէի առաքելոյ ի սկզբանէ մինչև ի կատարած . . . և եդին ի տան յիշատակաց քարտիսից . . . »:

Արդ ի համեմատել մեր զայն գործ ընդ պատմութեան Մովսեսի քերթողահօր, գտանեմք՝ ըստ նորին իսկ վկայութեան, հանեալ 'ի նոյն գրոց՝ զոր ինչ պատմէ ըզԹագաւորութենէն Աբգարու: Իսկ զդուզնաքեայ տարբերութիւնն մարթ է ընծայել Թարգմանչին: Քանզի Մովսէս Խորենացի 'ի բուն իսկ Ասորի բնագրէն քաղեաց հան որ ինչ պէտք իւրոյ պատմութեան էին. իսկ Հայերէն Թարգմանութիւնն զոյգ է

բան մեր. յայլոց է արարեալ յաշակերտակցաց նորին. և որպէս համանեալս եմ՝ Եզնըկայ կամ Յովսեփայ Պաղնացւոյ. որք հրամանաւ սրբոյն Մեսրովպայ յետ գիւտի հայկական գրոց առաքեցան յԵդեսիա թարգմանութեան աղագաւ (1). Եւ զի նպատակ թարգմանչացն մերոց ըստ պահանջելոյ դարուն այնորիկ՝ էր յառաջադիմութիւն քրիստոնական հաւատոյ, և ոչ ուշ այլոց մատանց եդին ի թարգմանութեան, բայց եթէ գրոց սրբոց և վարդապետական ուսմանց. վասն որոյ և որք զԵրուբնայ գիրսն կամեցան հեղուլ ի հայ. զքարոզութիւնսն և եթ ընտրեցին հանել ի բան և ի գիր հայեցի. համառօտակի իմն անցեալ զպատմական անցիցն Աբգարու, որ պատճառք եղեն նորա ճշմարիտ հաւատոցն և երթալոյն առ նա Ս. Թադէի. Եւ զի կարճութիւն ժամանակին զոր կացին անդ ի պարապումն թարգմանութեան՝ Եզնիկ և Յովսէփ, որք շտապէին իմն դառնալ առ վարդապետսն իւրեանց և անտի ի Բիւզանդիա դիմել, արգել եղեն նոցա զամբողջ մատեանն հեղուլ ի մեզ.

Թարգմանութիւն սորին ի լեզու գաղ-

(1) Խորեն. Գ. 60.

զլխական լեալ առի ի Յովհաննէս Ռափա֊
յէլ Վ.մինէ, որ և անձամբ ի լոյս տպագրու֊
թեամբ յընթացս ամի անցելոյ, շնորհի֊
աշխատասիրութեան Մխիթար Անկիւրայ գաղ֊
ղիացւոյ հայազգւոյ. և որպէս սպասէ սա
ինքն. բնագիր թարգմանութեանս գտեալ
է ի միում ձեռագրի եղելոյ ի կայսերական
գրատան Փարիզու։ Ի բաղդատել մեր զա֊
յն ընդ մերում բնագրի, բայց ի դուզ֊
նաքեաց զանազանութեանց գտաք ի նմա
զպատմութիւն գիւտի սրբոյ խաչին ի ձե֊
ռըն Պատրոնիկեայ թագուհւոյն Կղօդեայ
կայսեր։ Եւ զի սորագոյք պատմութեանս
այսորիկ բուն մասին իմիք նման է պատմու֊
թեան Հեղինեայ մօր Մեծին Կոստանդիանոսի
որ համարի երկրորդ գիւտ սրբոյ խաչին, վա֊
սն որոյ Անկիւրա ասէ զառաջնոյն՝ լինել վ֊
րիպակ ժամանակագրական և յայլոց ումանց
հետագայից մուծեալ ի բնագիրն։ Թէպէտ
և չգուցէ մեր առաձեռն պատրաստ վկայու֊
թիւնք ի նպաստ ստուգութեան պատմու֊
թեանս, յայլոց պատմագրանց երիցագունից
ժամանակաց խօսեցեալ, սակայն չմեղանչէ֊
մք թերեւս ընդդէմ պատմական ստուգու֊
թեան՝ կարծել զառաջին գիւտ խաչին ե֊
ղեալ ի ձեռն Պատրոնիկեայ, որ եկաց յաւու֊

րըս եպիսկոպոսապետութեան Յակոբայ Տեառնեղբօր ։ Քանզի գրի առ մեզ ի ճառընտիրս (1) ի վարս Հռիփսիմեայ կուսին որ էր յազգականութենէ Կղօդեայ կայսեր , բերեալ նորա ընդ իւր ի Հայս զմասն սրբոյ Նշանին զոր Պատրոնիկեայ ընդ իւր տարեալ էր ի Հռոմ ի դարձին Երուսաղէմէ՝ խնդրելով զնոյն ի սրբոյն Յակոբայ , և այն է հաշակեալն առ Հայս սուրբ խաչն Վարագայ ։ Իսկ եթէ առ քարոզութեամբ Թադէի , այսինքն յառաջին ամին հաւատանալոյ Փրկչին չև էր տակաւին գտեալ սուրբ խաչն յայնժամ կարեմք զայս և եթ ասել ի լուծումն տարակուսանաց , եթէ ի բուն բնագրին տարակուն յետոյ յաւելեալ իցէ ի նորին Ղերուբնայ , զորմէ ասի եթէ գըրեալ ի սկզբանէ մինչև ի կատարած զոր ինչ իրք եղեն Թադէի առաքելոյ ։ Քանզի , թարգմանութիւնն Հայերէն մի և նոյն է ընդ բուն գրոյն , այն է յառաջնոյն մերոյ թարգմանչաց արարեալ՝ որպէս վերագոյն ցուցաք ։ Եւ զի զժամանակս կարգի պատմութեանն ձգէ մինչև ցվախճան առաքելոյն , այն է ցամ Տեառն 51 , կամ ցութե-

(1) Տես Համար 154 . հատ . Դ . ջՏ ։ Յայսմաւուրս փետր. 26 . կամ մարտ 3 . Վարք սրբոց լիակատար . ջեր . 1090 .

բորդ ամն կայսերութեն Կղօդեայ ըստ Միք· վարդապետի Չամչեան, վասն որոյ ոչ է զարմանալ եթէ ի բարբառութիւնս անդ արձանագրէ և զանցս ինչ հետագայս և զվկայութիւն Ադդէի աշակերտի առաքելոյն · Սակայն խառնափնդեալ է և զայս, զի գտանին ի գիրս յայս և դուզնաքեայ փոփոխակք կարգի ժամանակաց, որպիսի է Սերապիոնի եպիսկոպոսն յետին յայնմ ժամանակաւ, յորմէ առէ ընկալեալ Փղոտայ յաջորդին Ադդէի ընձեռնադրութիւն իւր. այլ այսպիսիք ոչ ինչ զօրեն յարուցանել տարակոյս ընդ միտս մեր ի վերայ հարազատութեան գրոցս, և ընծայել զայն այլում քան եթէ Ղերուբնայ· զոր ընդ մեզ և այլք ի բնաբանից ընդունին լինել հեղինակ գրուածոյս ։

Ի մերումս այս բնագրի, որպէս կանխեցաք ասացեալ, ոչ յիշատակի պատմութիւն գիւտի խաչին, և թերեւս այսու առ քննադատս հարազատագոյն եւս համարիցի բնագիրս մեր, սակայն է իմն և աստ ակնարկութիւն նշանաց և սքանչելեաց եղելոց, որպիսի ինչ յառնել դստերն Կղօդեայ ի յանկարծահաս մահուանէն. քանզի ասէ. «Եդեմ առաջի ձեր իրք ինչ որ եղեն առ մերովք. և սակաւ ինչ յառաջ անցեալ,

«Յակոբոս առաջնորդ եկեղեցւոյն Երուսաղէմի որ ինքնին իսկ աչօք իւրովք ետես զիրս զայս, գրեաց և ետ տանել ընկերաց իւրոց առաքելոյն ամենեցուն յաշխարհս և ի քաղաքս . . . »։ Իսկ թէ զինչ այն իցէ զոր առնէր Քրիստոս առ մարդիկ առ ի ձգել զնոսա ի ծանօթութիւն աստուածութեան իւրոյ, ոչ ինչ յիշատակէ։ Վասն որոյ և մեք ի կարգի մերում առեմք՝ եթէ զայսու պատմութեամբ զանց արարեալ իցէ օրինակօղն։

Նմին իսկ, Թադէոս առաքեալ եկեալ մինչեւ ցութերորդ ամն Կղօդեայ, և հասեալ առ նա լուր սքանչելեացս ի Յակոբոսէ առաջնորդէ եկեղեցւոյն Երուսաղէմի, ըստ վկայելոյ գրոյն՝ զոր ունիմք, յետոյ առ ի գիտութիւն հաստատելոյ իւրոց յաւել յարձանագրութիւնն ի ձեռն Վերունայ դիւանադպրի արքունեաց, որում հաղորդեալ էր ըստ նորին իսկ հայցելոյ՝ հասկանել 'ի մատենի զբարձրագոյն խորհուրդս վարդապետութեանցն Քրիստոսի, որ ի վեր էին մտաց հեթանոս մատենագրին։

Զայսոսիկ առանց պնդելոյ՝ զկարծիս մեր միայն առաջի դնեմք քննասիրաց։ Իսկ զմիւս տարբերութիւնսն որ ի մէջ բնագրի

մերում և գաղղիականին, և զայլ ինչ ինչ ծանօթութիւնս նշանակեմք իւրաքանչիւր ի ներքոյ էջից. և զպատմութիւնն գիւտոյ խաչին որ եղեւ ի ձեռն Պատրոնիկեայ՝ դընեմք առանձինն յաւարտ մատենիկանս. հանելով ի մեծագիր ճառընտրէ գրատան սրբոյ Ղազարու, համար 1. Հատ. Գ. գլ. մձթ, (1) որ է բոլորագիր գրեալ Երուսաղէմ ի պատրիարքութեան Մարտիրոսի Եգիպտացւոյն, ի թուին հայոց պկը (1419). հրամանաւ նախորդին իւրոյ Պօղոսի. մինչև ընկալեալ նորա զկաթողիկոսութիւն Աթոռոյն Սսոյ: Իսկ բուն գործք Վերուբնայ գտանի ի ճառընտրի համար 154, քառահատոր, նօտրագիր գրեալ Երուսաղէմ ի թուին հայոց ռճձզ (1737), ձեռամբ Եղիա վարդապետի Կարաշ կոչեցելոյ, և պարունակի 'ի գլուխն նշե:

(1) Ի յաջորդ գլխոյն մդ. պատմէ զերկրորդ գիւտոյ սրբոյ խաչին որ եղեւ 'ի ձեռն Հեղինեայ մօր մեծին Կոստանդիանոսի:

ՂԵՐՈՒԲՆԱ ԵԴԵՍԱՑԻ

Թուղթ Աբգարու թագաւորի առ Քրիստոս, և քարոզութիւնք սուրբ առաքելոյն Թադէի ։

ՅԱՄԻՆ երեքհարիւրերորդի քառասներորդ երրորդի (1) թագաւորութեանն (2) Յունաց, ի թագաւորութեան Տիբերեայ կայսեր Հռոմայ, յորժամ թագաւորեաց Աբգար որդի Մանովայ (3) արքայ ի Միջագետըս Ասորւոց, զկնի երեսուն և երկու ամաց, որ օր երկոտասան էր արեգ ամսոյ, առաքեաց Աբգար արքայ զՄարիհաբ (4) և զՇամշագրամ զգլխաւորս և զպատուականս թագաւորութեանն իւրոյ. և զԱնան հաւատարիմ իւր ընդ նոսա, հանդերձ թղթովք ի քաղաքն որ կոչի Էլեւթերուպօլիս, և յԱսորի լեզու Բեթգուբրին, առ մեծ և պատուական Սաբինոս (5) Եւստարգեայ. որ էր հազարապետ կայսեր և իշխան ի վերայ Ասորւոց և ի վերայ Փիւնիկեցւոց և Պաղեստինեացւոց ։ Եւ տարան նմա զթու զժան վասն ար-

քունի իւրոցն։ Եւ իբրեւ չոգան նոքա առ նա, ընկալաւ զնոսա խնդութեամբ և մեծարանօք. և եղեն առ նմա աւուրս քսան և հինգ։ Եւ գրեաց նոցա թուղթս փոխանակ թղթոյն զոր բերին նմա, և առաքեաց զնոսա անդրէն առ թագաւորն Աբգար։ Եւ ելեալ նոցա ի նմանէն գնացին դէպ ուղիղ ընդ ճանապարհ որ երթայր յԵրուսաղէմ։ Եւ տեսեալ նոցա զբազմութիւն մարդկան որ գային ի հեռաստանէ զի տեսանիցեն զՔրիստոս, քանզի էր ելեալ համբաւ սքանչելեացն և նշանացն զոր առնէր ընդ ամենայն աշխարհ, գնացին և նոքա ընդ նոսա Մարիհաբ և Շամշագրամ և Անան հաւատարիմն արքային։ Եւ իբրեւ մտին նոքա յԵրուսաղէմ, նոյն ժամայն տեսին զՔրիստոս, և ուրախ եղեն մեծապէս հանդերձ ժողովրդովն որ ընդ նոսա։ Եւ տեսանէին եւ զհրէայսն ժողովեալ ժողովս. և խորհէին թէ զինչ արասցեն նմա. և տրտմեալ էին յոյժ խռովեալ հրէայքն. զի տեսանէին միշտ զբազմութիւն մարդկան բերելոց, որք խոստովանէին ի նա։ Եւ լինեալ նոցա յԵրուսաղէմ աւուրս տասն (6)։

Եւ գրեաց Անան հաւատարիմ արքային զամենայն զոր ինչ ետես նա զոր առնէր Քր-

րիստոս, և զամենայն զոր ինչ միանգամ արարեալ նորա յառաջագոյն, մինչև երթեալ էին նոքա անդր։ Եւ գնացեալ անտի եկին յՈւռհա քաղաք. և մտեալ նոքա առաջի Աբգարու թագաւորի տեառն իւրեանց, ետուն նմա զպատճէն թղթոյն զոր բերին անտի։ Եւ զկնի ընթեռնլոյ զթուղթն, սկսան պատմել առաջի թագաւորին զամենայն ինչ զոր առնէր Քրիստոս յԵրուսաղէմ։ Եւ ընթերցեալ Անանիայ առաջի նորա զամենայն որ ինչ միանգամ գրեալ և եբեր ի տուն իւր։

Եւ լուեալ զայն Աբգարու արքայի՝ զարմանայր մեծապէս. և առէր ցպետս և ցիշխանս իւր որ կային առաջի նորա. «Այս զօրութիւնք ոչ են մարդկան՝ այլ Աստուծոյ. քանզի չիք ոք ի մարդկանէ որ կարէ յարուցանել զմեռեալս՝ բայց միայն Աստուած»։ Կամեցաւ ինքնին երթալ ի Պաղեստինէ, զի աչօք իւրովք տեսցէ զՔրիստոս և զամենայն նշանսն զոր առնէր. և վասն զի չէր յիւր իշխանութեան աշխարհն Հռոմոց ընդ որ ինքն երթալոց էր, վասնզի կալազի մի պատճառք ինչ լինիցին թշնամութեան. Գրեաց այսուհետև թուղթ, և ետ տանել առ Քրիստոս ի ձեռն Անանիայ հաւատարմոյ.

մի. Եւ գնացեալ նորա յԱւս Հայծ, որ օր չո-
րեքտասան էր արեգ ամսոյն մտեալ նորա յԵ-
րուսաղէմ, որ օր երկոտասան էր ահեկի ամ-
սոյ չորեքշաբաթի օր։ Եւ գտեալ նորա զԹուղթ ի
տան Գամաղիէլի քահանայապետին Հրէից,
եւ ընթերցեալ զԹուղթն առ աջի նորա, զոր
գրեալ էր այսպէս. «Աբգար Արշամայ՝ առ
Յիսուս բժիշկ մեծ (7), որոյ երեւեալ յեր-
կիրդ Հրէաստանի ի քաղաքիդ Երուսաղէմ։
Տէր լուայ վասն քոյ եւ վասն բժշկութեան-
ցդ զոր առնես, զի ոչ դեղովք եւ արմա-
տօք բժշկես դու, այլ բանիւ զկոյրս լուսա-
ւորես. զկաղս գնացուցանես եւ զբորոտս
սրբես, եւ խլից լսել տաս, եւ զդեւս հալածես,
եւ զմեռեալս յարուցանես, եւ զամենայն չար-
չարեալս եւ զախտաժէտս բանիւ բժշկես։
Եւ իբրեւ լուայ ես զայսպիսի մեծամեծ ըս-
քանչելիս զոր առնես դու, եդի ի մտի ի-
մում եւ հաւատացի թէ Աստուած ես դու
եւ որդի Աստուծոյ որ իջեր յերկնից եւ առ-
նես զայդ ամենայն. վասն այսորիկ գրեցի
առ քեզ աղաչանս՝ գալ քեզ առ իս, զի եր-
կիրպագից քեզ. եւ բժշկեսցես զիս ի ցա-
ւոց եւ ի հիւանդութենէ իմմէ, որպէս հա-
ւատացի ի քեզ։ Եւ զայս եւս լուայ եթէ
Հրէայք տրտնջեն զքէն եւ հալածեն ըզ-

քեզ, և կամին կորուսանել զքեզ. քաղաք մի է իմ փոքրիկ և վայելուչ, և բաւական է երկոցունց մեզ բնակել ի սմա խաղաղութեամբ »:

Եւ ընկալեալ Յիսուսի զԹուղթն ի տան քահանայապետին Հրէից, ասէ ցԱնան հաւատարիմ ազգային. «Երթ և ասա (8) տեառն քում որ առաքեաց զքեզ առ իս, Երանի է քեզ զի հաւատացեր յիս մինչեւ տեսեալ քո զիս. զի այսպէս գրեալ է վասն իմ, զի որք տեսանեն զիս՝ ոչ հաւատան, և որք ոչ տեսանեն՝ հաւատասցեն: Եւ զի գրեցեր դու առ իս գալ ինձ առ քեզ. վասն որոյ առաքեցայ ես յաշխարհ. կատարեալ է ամենայն: Այսուհետեւ վերանամ առ Հայր իմ որ առաքեաց զիս. և յորժամ վերացայց առ նա, առաքեմ առ քեզ մի յաշակերտաց իմոց, զի բժշկեսցէ զքեզ և զամենայն ժողովուրդ քո որ ընդ քեզ. և դարձուսցէ զձեզ ի կեանսն յաւիտենականս, և քաղաքդ քո օրհնեալ լիցի, և թշնամի մի տիրեսցէ դմա յաւիտեան »: Եւ իբրեւ լուաւ զայս ամենայն Անան զոր ասաց ցնա Յիսուս, առեալ նկարեաց ըզպատկերն Յիսուսի ընտիր դեղօք, քանզի արուեստաւոր Թագաւորին էր, և բերեալ

մատոյց Աբգարու թագաւորի առան ի-
րեանց ։ Եւ իբրեւ ետես Աբգար թագա-
ւոր զպատկերն Յիսուսի , ընկալաւ զնա մե-
ծաւ ուրախութեամբ , եւ եդ զնա պատուով
ի սենեակի իւրում յապարանս իւր ։ Եւ պա-
տմեաց նմա Անան զամենայն ինչ զոր լուա-
ւ ի Յիսուսէ ։

Եւ յետ վերանալոյն Քրիստոսի առ Հայր
իւր յերկինս , Թովմաս մի յերկոտասանիցն
առաքելոց առ Աբգար զԱդդէ (9) առաքեալ ,
այն որ մի յեւթանասուն եւ երկուցն էր ։ Եւ
իբրեւ եկն Ադդէ առաքեալ յՈւռհա քա-
ղաք , եւ եմուտ նա ի տուն Տուբիայ (10) որդ-
ւոյ Տուբէի հրէի , որ էր յաշխարհէն Պա-
ղեստինացւոց . եւ լուր եղեւ վասն նորա ընդ
ամենայն քաղաքն ։ Եւ մտեալ մի ի նախա-
րարացն Աբգարու թագաւորի որում ա-
նուն էր Աբդիու որդի Աբդուայ՝ ի գլ-
խաւորաց քաղաքին , որ էր աթոռակից թա-
գաւորին , եւ ասէ ցնա . « Ահաւասիկ հրեշ-
տակ մի եկեալ մտեալ է աստ . միթէ նա՞
իցէ սա , վասն որոյ առաքեաց (11) առ քեզ
Յիսուս՝ եթէ յղեցից առ քեզ մի յաշակեր-
տաց իմոց որ բժշկէ զքեզ » ։ Եւ իբրեւ
լուաւ Աբգար աքքայ վասն Ադդէի եւ վասն
նշանացն զոր առնէր եւ բժշկութիւնս մե-

ծանեաւ, ած զմտաւ խորով՝ և հաւատաց
ի սրտի խորում՝ թէ ճշմարիտ նա է փան
որոյ առաքեալն առ նա՝ Յիսուս, թէ
յորժամ վերացայց առ Հայր իմ յերկինս,
առաքեցից առ քեզ մի յաշակերտաց իմոց
որ բժշկեսցէ զքեզ. Այլ յղեալ Աբգարու
թագաւորի կոչեաց զՏուբիա և ասէ ցնա.
«Լուայ ես եթէ այր մի զօրաւոր եկեալ
մնեալ է ի տան քո. արդ ած զնա առ իս,
զի գտանիցի ինձ յոյս բարի առողջութեան՝
որով բժշկեսցայց ի ցաւոց իմոց»:

Այլ կանխեալ Տուբիայ ի վաղիւն և ա-
ռեալ ընդ իւր զԱդդէ առաքեալ տարաւ
զնա առ թագաւորն. Այլ գիտէր ինքն Ադ-
դէ ի սրտի խորում՝ թէ կարող եմ զօրու-
թեամբն Աստուծոյ կատարել զամենայն
կամս նորա: Այլ իբրեւ եմուտ նա առ Աբ-
գար թագաւոր, մինչդեռ կային նախարարք
և իշխանք մեծամեծք առաջի նորա. և ի
մտանել նորա առ նա՝ տեսիլ զարմանալի
երեւեցաւ Աբգարու յերեսաց Ադդէի. և
ինմին ժամու իբրեւ ետես Աբգար զտե-
սիլն անկաւ առաջի նորա և երկիրպագ-
նէր. և զարմացան ամենեքեան որ կայ-
ին առաջի նորա, զի նոքա ոչ տեսանէին
զտեսիլն որ երեւեցաւ Աբգարու: Յայն-

ժամ ասէ Աբգար ցԱդդէ. «Ճշմարիտ ասա
ինձ՝ եթէ արդարեւ դու ես աշակերտ Յե-
սուսի զօրաւորին Որդւոյն Աստուծոյ, որ ա-
ռաքեաց առ իս եւ ասէ, թէ յղեցից առ
քեզ մի յաշակերտաց իմոց որ շնորհեսցէ
քեզ բժշկութիւն եւ կեանս»: Եւ ասէ ցնա
Ադդէ. «Քանզի յառաջագոյն հաւատացեր
դու ի նա, վասն այնորիկ առաքեաց զիս առ
քեզ. եթէ հաւատասցես դու ի նա բոլորով
սրտիւ քով, զամենայն զոր ինչ խնդրեսցես՝ ե-
ղիցի քեզ»: Եւ ասէ ցնա Աբգար թագաւոր.
«Այնպէս հաւատացի ի նա, զի Հրեայքն
որ խաչեցինն զնա՝ կամեցայ երթալ զօրօք
իմովք եւ սատակել զնոսա, եւ վասն թագա-
ւորութեանն Հռոմայ արգելայ. քանզի
ուխտ խաղաղութեան կացուցեալ էր ի մէ-
ջի մերում ընդ իս եւ ընդ Տիբերիոս կայսր,
որպէս հարցն մերոց առաջնոց»: Եւ ասէ ցնա
Ադդէ առաքեալն. «Տէր մեր Յիսուս Քը-
րիստոս իբրեւ կատարեաց զկամս Հօր իւրոյ
համբարձաւ առ Ծնօղն իւր. եւ նստեալ նո-
րա ընդ նմա ի փառսն յաւիտենից՝ յորում
էրն ի սկզբանէ»: Եւ ասէ ցնա Աբգար թագա-
ւոր. «Ես հաւատամ ի նա եւ ի Հայր նո-
րա»: Եւ ասէ ցնա Ադդէ առաքեալ. «Վասն զի
հաւատացեր սրտի մտօք, դնեմ զձեռն իմ ի

վերայ քո յանուն նորա յոր հաւատացե-
րուն ։ Եւ նոյն ժամայն եդ զձեռն իւր ի
վերայ նորա . և բժշկեաց զնա ի հարուածոց
ցաւոյն որ էր ի նմա ի բազում ժամանակաց։
Եւ զարմացեալ Աբգարոս և սքանչացեալ մե-
ծապէս . թէ որպէս լուեալն էր նորա վասն
Յիսուսի . թէ որպէս (12) բժշկէր բանիւ ա-
ռանց դեղոյ յանուն Յիսուսի Քրիստոսի ։

Եւ Աբդիու որդի Աբդէի իբրեւ ե-
տես զի բժշկեցաւ Աբգար թագաւոր , մա-
տոյց զոտս իւր առ նա զի պատագրոս էր . և
եդեալ զձեռս իւր ի վերայ նորա և բժշկեաց
զնա , և այլ ոչ եղեւ ի նմա նոյնպէս ։ Եւ նոյն-
պէս յամենայն քաղաքին առնէր նշանս մե-
ծամեծս և զօրութիւնս , և բժշկէր զամե-
նայն ցաւս և զհիւանդութիւնս նոցա , և
նշանս և զբ ութիւնս ցուցանէր նոցա ։ Ասէ
ցնա Աբգար . « Արդ այսուհետեւ գիտեմք
ամենեքեան զի զօրութեամբ և անուամբն
Յիսուսի Քրիստոսի առնես դու զսքանչելիս
զայսոսիկ . և ահա զարմացեալ եմք ընդ ա-
մենայն գործս քո ։ Աղաչեմք զքեզ զի պատ-
մեսցես մեզ վասն գալստեանն Քրիստոսի,
թէ զիարդ եղեւ , և վասն փառաւորեալ
թագաւորութեան նորա , և վասն սքանչե-
լեացն զոր առնէր որպէս լուաք , զորս քո

տեսեալ հանդերձ այլ ընկերօվք բոլք ։ »
Ասէ ցնա Անդրէ առաքեալ. «Նա ոչ դադա-
րեմ ի քարոզելոյ, զի վասն այնորիկ առաքե-
ցայ այսր տալ և ուսուցանել ամենեցուն
որ միանգամ կամին հաւատալ իբրև ըզ-
քեզ ։ Արդ՝ հրաման տուր առ փողս և
ժողովեա առ իս զամենայն քաղաքս, և սեր-
մանեցից ի սոսա զբանն կենաց զոր քարո-
զեմ առաջի ձեր վասն գալստեանն Քրիստո-
սի, թէ զիարդ եղեւ. և յաղագս Հօր ա-
ւարչի նորա՝ թէ վասն էր. և կամ որպէս
առաքեաց զնա. և յաղագս զօրութեան նո-
րա և զարմանալի գործոց իւրոց. և վասն
փառաւորեալ խորհրդոց նորա զոր խօ-
սեցաւ յաշխարհի. և վասն ճշմարիտ քա-
րոզութեան նորա՝ թէ որպէս և վասն էր
փրկութեան զանձն իւր և խոնարհեցոյց ըզ-
բարձրութիւն աստուածութեան իւրոյ ի
մարդկութիւն մեր զոր առ. և խաչեցաւ
կամօք իւրովք և էջ ի մեռեալս. և խրամա-
տեաց զդրանն զոր երբէք ոչ ոք էր խրամա-
տեալ. և կեցոյց զմեռեալս մահուամբ իւ-
րով. և իջեալ ինքն միայն և ելեալ հան-
դերձ բազմօք առ Հայր իւր փառաւորեալ.
այն որ ընդ նմա էր ի սկզբանէ միով աս-
տուածութեամբն բարձրելոյ ։ »

Իսկ հրամայեալ Աբգարու թագաւորի տալ Ադդէի առաքելոյ արծաթ եւ ոսկի եւ պարգեւս բազումս։ Ասէ ցնա Ադդէ. «Զի՛ ա՛րդ կարասցուք առնուլ զոր ինչ ոչ է մեր. զի ահա որ ինչ մերն էր՝ թողաք ըստ պատուիրանին Տեառն. զի առանց քսակի եւ առանց մախաղի բարձեալ զխաչ ի վերայ ուսոց մերոց հրամայեցաւ մեզ քարոզել զաւետարանն իւր ընդ ամենայն տիեզերս, այն որ ամենայն արարածք խնդասցեն եւ չարչարեցան ի խաչելութեան նորա, որ եղեւ վախճանակ մեր ի փրկութիւն ամենայն մարդկանս»։ Իսկ պատմեաց նա զամենայն ինչ առաջի Աբգարու թագաւորի եւ առաջի ամենայն իշխանաց եւ նախարարաց նորա, եւ առաջի Աւգուստինեայ մօր Աբգարու եւ Շալմաթեայ դստեր Մեհրդատայ կնոջ Աբգարու՝ զամենայն նշանսն եւ զարմանալիսն Տեառն, եւ զփառաւորեալ զօրութիւն նորա զոր արար նա, եւ զաստուածեղէն զօրութիւնս նորա, եւ զվերանալ նորա յերկինս առ Հայր իւր. եւ թէ որպէս առնէր զօրութիւնս մեծամեծս իշխանութեամբ բաշխեաց ի ժամ վերանալոյն իւրոյ. եւ զի նովին զօրութեամբ բժշկեաց նա զԱբգար եւ զԱբդիու զորդի Աբդէի զերկրորդ թագաւորու-

թեան նորա ։ Նա եցոյց նոցա թէ զխորհուրդ յայտնելոց է նա ի փոխման ժամանակաց և ի կատարածի ամենայն աշխարհի և ի յարութիւն կենդանութեան որ պատրաստեալ է լինել ամենայն մարդկան ․ և որոշումն լինելոց է ի մէջ գառանց ևուլուց և ի մէջ հաւատացելոց և անհաւատից ։ Նա ասէ ցը- նոսա Նգդէ ․ «Վասն զի դուռն կենաց անձուկ է և ճանապարհն ճշմարտութեան նուրբ է , վասն այնորիկ սակաւք են հաւատացեալք ։ Նա քանզի յանհաւատան հանգիստ է սատանայի , վասն այսորիկ բազումք են սոսա որ խոսեն զանսօղս ․ այլ եթէ ոչ էր բարիք կատարածն որ լինելոց է մարդոց հաւատացելոց ․ ոչ խզանէր Տէրն մեր յերկնից , և ոչ գայր ի ծնունդ և ի չարչարանս մահու , և ոչ առաքէր զմեզ զի լիցուք քարոզիչք և աւետարանիչք նորա ․ զոր տեսաք և լուաք ի նմանէն ․ զի որպէս և ուսուցանէր և առնէր համարձակութեամբ , քարոզեմք յայտնի ամենայն ուրեք զի մի զլացուք ճշմարիտ աւետարանի նորա լինեցիմք ․ և ոչ եթէ այս միայն , այլ և որ ինչ եղեւ յանուն նորա զկնի մկրտութեան նորա ցուցանեմք և քարոզեմք ամենեցուն (3) ․

«Արդ ասեմ առաջի ձեր իրք ինչ որ եղե-

առ մարդս, որք իբրեւ զձեզդ հաւատային եթէ Քրիստոս է նա որդի Աստուծոյ կենդանւոյ։ Արդ՝ զամենայն ինչ զոր առնեն ընկերքն իմ առաքեալք, առաջի ամենայն ուրուք քարոզեն՝ զի լուիցեն ամենեքեան որ ոչն գիտեն զոր ասէ Քրիստոս ի ձեռն մեր յայտնապէս, զի փառաւորեսցի անուն նորա յամենայն ումեքէ։ Արդ՝ զայս ամենայն զոր պատմեցի առաջի ձեր զի ի միտ առնուցուք եւ հաւատայցէք, եթէ որքան մեծ է անունն Քրիստոսի որ հաւատան ի նա ճշմարտութեամբ։ Այլ Յակոբոս առաքնորդ եկեղեցւոյն Երուսաղէմի, որ ինքնին իսկ աչօք իւրովք ետես զիրս զայս, գրեաց եւ ետ տանել ընկերաց իւրոց առաքելոցն ամենեցուն յաշխարհս եւ ի քաղաքս որ շուրջ էին ի նմա։ Այլ նոքին իսկ առաքեալքըն ընկերակիցք նորա գրեն իսկ եւ ցուցանեն նմին իսկ Յակոբու զամենայն ինչ զոր առնէր Քրիստոս ի ձեռն նոցա, եւ ընթեռնուն եւ պատմեն առաջի ժողովրդեանն։

Այլ իբրեւ լուաւ զայս ամենայն թագաւորն Աբգար եւ Շամշաթէ դուստր Սիհրդաթոյ կին նորա եւ Փոկրոյ եւ Արէդ—Շէմայ եւ Շամշագրամ եւ Աբդիու եւ Ագի եւ Տարքազարս հանդերձ այլովք ընկերօք իւրեանց,

ուրախ եղեն յոյժ և փառաւորեցին զԱստ-
ուած ամենեքին խոստովանելով ի Քրիստոս։
Ասէ Աբգար թագաւոր ցԱդդէ առա-
քեալ. «Կամիմ ես զի զամենայն ինչ զոր
լուաք մեք ի քէն հանդերձ այլովք, առաջի
ամենայն քաղաքիս ասասցես յայտնապէս.
և լուիցէ ամենայն որ զքարոզութիւն աւե-
տարանին Քրիստոսի զոր ուսուցանես դու.
Եւ հանդիցուք և հաստատեսցուք ի վարդա-
պետութեանդ քում զոր ուսուցանես դու-
մեզ. և ի միտ առեալ քաղաքիս թէ յիրաւի
հաւատացի ես ի Քրիստոս թղթովն իմով
զոր առաքեցի ես առ նա. և իմասցին ամե-
նեքեան թէ Աստուած է նա և որդի Աստու-
ծոյ, և դու ճշմարիտ և հաւատարիմ աշա-
կերտ ես նորա. և զփառաւորեալ զօրու-
թիւն նորա արդեամբք ցուցանես առաջի
ամենեցուն որք կամին հաւատալ ի նա»։

Եւ զկնի աւուրն այնորիկ հրամայեաց
Աբգար թագաւոր Աբդուայ որդւոյ Աբ-
դէի որ բժշկեալ էր ի դառն ցաւոց ոտից
իւրոց, զի առաքեսցէ քարոզս կոչել զամե-
նայն քաղաքն. և ժողովեսցի ամենայն քա-
ղաքն այր և կանայս ի տեղի մի կոչեցեալ
Բեթքարոյ, անդորր (14) տեղի մերձ տա-
նըն (15) Աւիդեայ որդւոյ Աբդեխէի, զի

լուիցեն զվարդապետութիւն Ադդէի առա-
քելոյ. թէ զիա՞րդ ուսուցանէր, կամ ո՞ր
անուամբ բժշկէր, և կամ որո՞վ զօրու-
թեամբ առնէր նշանս և սքանչելիս ։ Քանզի
յորժամ բժշկեաց զԱբգար թագաւոր,
նախարարք իւր միայն կային առաջի նորա,
որք տեսին զի բանիւ Քրիստոսի բժշկեաց
զնա, զոր բազում բժիշկք մեծաւ աշխա-
տութեամբ ոչ կարացին բժշկել զնա. և այր
մի օտար բժշկեաց զնա միայն բանիւն Քրի-
ստոսի ։

Եւ իբրև ժողովեցան ամենայն քաղա-
քին այր և կանայք ըստ հրամանի թագա-
ւորին, և էին անդ Աւիդա և Պարբու և
Խափէս և Շաքաղարա և Պուբուբնա և
Խարով և Ճամշագրամ հանդերձ այլովք
ընկերօք իւրեանց. որք իբրև զնոսա էին
գլխաւորք և նախարարք թագաւորին, և
ամենայն զօրք նորա, և բազում մարդիկ
արուեստաւորք. Հրեայք և հեթանոսք որք
էին ի քաղաքիս յայսմիկ և օտարք որ յայլոց
աշխարհաց. Մծբնայք և Խառանայք հան-
դերձ բնակչօք ամենայն աշխարհին Միջա-
գետաց, եկեալ ժողովեալ միախառն կային
ամենեքեան բազում ամբոխ, զի լուիցեն
վարդապետութեանն Ադդէի առաքելոյ ։

Քանզի լուեալ էր նորա եթէ աշակերտ է նա Յիսուսի որ խաչեցաւն յԵրուսաղէմ. և անուամբ նորա առնէ զամենայն նշանս և մեծամեծ բժշկութիւնս. Եւ սկսեալ Ադդէի ասել ցնա այսպէս[16]. «Լուարուք ամենեքեան և ի միտ առէք զոր ինչ ասեմ առաջի ձեր. զի ոչ եթէ բժիշկ եմ ես իբրևզայլ ոք ի մարդկանէ որք բժշկեն դեղովք և արուեստիւք[17] մարդկան, այլ աշակերտ եմ Յիսուսի Քրիստոսի ճշմարիտ բժշկին անձանց տառապելոց, և փրկիչ ամենայն մարդկան, որդի Աստուծոյ որ էջ յերկնից և զգեցաւ զմարմին մարդկութեանս մերոյ, և ետ զանձն ի խոնարհութիւն փոխանակ ամենայն որդւոց մարդկան. և ի կախելն իւրում ի խաչափայտին՝ խաւարեցոյց զարեգակն յերկինս, և իբրև եմուտ ի գերեզմանն՝ յարուցեալ յերրորդ աւուր ել ի գերեզմանէն հանդերձ բազմօք. և որ պահէին ըզ-գերեզմանն ոչ տեսին թէ զիարդ ել ի գերեզմանէն, այլ զուարթունք երկնից և բազմութիւնք հրեշտակաց լինէին քարոզք և աւետարանիչք յարութեան նորա. զի եթէ չէր կամեցեալ՝ ոչ մեռանէր. քանզի Տէր է նա կենաց և մահու. և նորին կամօք զգեցաւ զմարմին մարդկութեանս մերոյ. զի

Նա ինքն է ստեղծիչ մարմնոյ. և ինքն կամօք իւրովք խոնարհեցաւ ծնանել ի կուսէն և ինքն կամօք իւրովք խոնարհեցաւ ի չարչարանս խաչին, և խոնարհեցոյց զմեծութիւն աստուածութեան իւրոյ. այն որ էր բարձրեալ և հաւասար Հօր ի սկզբանէ և յաւիտեանս. զորմէ խօսեցան խորհրդով մարգարէքն որ յառաջ քան զմեզ էին, և պատմեցին և ցուցին զխորհրդարանս ծննդեան նորա և զչարչարանաց և զվերանալոյ նորա յերկինս առ Հայր իւր. և փառն նստելոյ նորա ընդ աջմէ մեծութեանն (18) ի բարձունս. և աս երկրպագի յերկնաւորաց և յերկրաւորաց՝ որպէս էր ի սկզբանէ և յաւիտեան. Թէպէտ և տեսանէին զնա իբրև զմարդ, այլ իմաստութիւն և զօրութիւն փառաւորի Որդի մարդոյ (19), և Աստուած փառաւորի ի նմա. և Աստուած փառաւորէ զսա յանձն իւր զօրութեամբ և զքանչելեօք և պատուով որ ընդ աջմէ. Բայց մարմինք նորա ծիրանիք սուրբ են աստուածութեանն իւրոյ. զի նովաւ կարացուք նայել և տեսանել զաներեւոյթ տէրութիւն նորա. Զայն իսկ զայս Քրիստոս քարոզեմք և աւետարանեմք, և ընդ նմին զՀայրն իւր փառաւորեմք, և սուրբ Հոգին աստուածութեանն իւրոյ

բարձրացուցանեմք . և երկրպագանեմք , քանզի զայս պատուիրան ընկալաք ի Նմանէն՝ մկրտել և օրհնել զայնոսիկ ոյք հաւատան յանուն Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն սրբոյ . Նա՝ մարգարէքն որ յառաջ քան զմեզն էին այսպէս ասէին , թէ Տէր և Աստուած առաքեաց զմեզ և Որդի նորա . Այլ եթէ ասեմք ինչ աւելի որ ոչ գրեալն է ի մարգարէս, մի ընկալջիք զնա Հրեայք որ կան ի մէջի ձերում և լսեն զբանս իմ . և եթէ յիշեմ ես զանունն Քրիստոսի ի վերայ ամենայն ախտացելոց և հիւանդացելոց , և ոչ նոյն ժամայն բժշկին անուամբ փառաւորելոյն , մի հաւատայցեն ինձ ոյք երկրպագանեն ձեռագործաց իւրեանց . Այլ եթէ գըրեալ են ի գիրս մարգարէիցն զոր ինչ ասեմ ես , և կարող եմ ցուցանել զզօրութիւն բժշկութեանցն ի հիւանդս , մի ոք հայհոյեսցի ի մեզ երկմիտ հաւատով . զի քարոզեմք մեք թէ Աստուած խաչեցաւ (20) փոխանակ ամենայն ազգաց մարդկան . և եթէ են որ ոչ կամին հաւանել բանից մերոց այսոցիկ , մերձեսցին առ մեզ և յայտնեսցեն մեզ ըզմիտս իւրեանց , զի լուա հիւանդացեալ խորհրդոյն իւրեանց դիցուք դեղ բժշկութեան վերայ նոյա . Թէպէտ և չէիք մերձ

ի ժամանակի չարչարանաց Քրիստոսի, այ- արեգակն զի խաւարեցաւ՝ տեսէք դուք: Այսու հետեւ ուսարուք եւ ի միտ առէք վասն մեծի զղջմանն որ եղեւ ի ժամու խաչելութեանն նորա (21) որոյ թռուցեալ ա-ւետարանն ընդ ամենայն տիեզերս նշանօք եւ արուեստիւք զոր առնեն աշակերտք նորա ընկերակիցք մեր յամենայն երկրի որք են Եբրայեցիք. եւ զինչ Եբրայեցւոց միայն գի-տէին՝ յորում ծնեալ իսկ էին, աշխարհիկ յամենայն լեզուս խօսին զի լուիցեն հեռա-ւորք եւ հաւատասցեն իբրեւ զմերձաւորս, թէ նա է որ ետ նոցա լեզու եւ իմաստու-թիւն լսել եւ խօսել յայլ լեզուս, որպէս յա-ռաջին ժամանակս խառնակեցան (22) լեզուս ժպիրհ մարդկանն որ ի կողմանս յայսոսիկ առաջի մեր է: Այս նոյն իսկ է որ ուսուցանէ ի ձեռն մեր այսօր զհաւատս ճշմարտու-թեան եւ ստուգութեան տկարամբք եւ տա-ռապելովք, որ ի Գալիլէա Գալիլեացւոց. Այսպէս եւ զիս տեսանէք որ ի Սանիբ-րայէ (23) եմ, ուսար ի Յորդանան գետ ե-րանէ. եւ ընտրեցայ ես ընդ ընկերակից իմ լինել նմա քարոզիչ աւետարանին, զի նո-վաւ աւասիկ սրատան ամենայն տիեզերք փառաւորեալ անուամբն Քրիստոսի երկրպ-

ուղղելոյ ։ Այն որ այսուհետեւ ի ձէնջ խոստացուցանէ զմիտս իւր ի սուտութենէ , եւ մի գերեսցէ զինքն զինի խորհրդոց կորստական մոլորութեամբն , այլ լի են յուսահատութեամբ դառն մահուամբ . եւ մի ընդունիք ի չար սովորութիւն հեթանոսութեան հարցն ձերոց հեռանալ ձեզ ի Ճշմարիտ եւ ի սուրբ կենացն որ ի Քրիստոս ։ Քանզի որք հաւատան ի նա . նոքա լինին հաւատարիմք առաջի նորա . որոյ իջեալ առ մեզ գթութեամբ իւրով , խափանեալ յերկրէ զզոհս հեթանոսականս եւ զնուէրս կռապաշտութեան , զի մի եւս երկիրպագանիցեն արարածոց . բայց միայն նմա եւ Հօր իւրում հանդերձ սուրբ Հոգւովն նորա երկիրպագանեմք ։ Այլ եւ որպէս հրամայեաց ինձ Տէրն իմ քարոզել եւ աւետարանել , եւ զործաթըն նորա արկանեմ ի վերայ սեղանոյ առաօիկ առաջի ձեր . եւ զմարմին բանի նորա սերմանեմ յականջս ամենայն ուրուք . եւ այլք կամին ընդունել նոցա հասուցանեմ բարի խոստովանութեան իւրեանց , եւ որք ոչ հաւատան ի մեզ՝ զփոշի ոտից թօթափեմք ի վերայ նոցա որպէս եւ հրամայեալ է մեզ ։

Արդ ապաշխարեցէք այսուհետեւ սիրելիք , ի չար ճանապարհաց եւ յաղտեղի գործոց

եդարձարուք առ Աստուած բարիոք և ազնիւ կամօք, զի դարձցի առ ձեզ գթութեամբ և ողորմութեամբ իւրով։ Եւ մի լինիք որպէս զդարսն առաջինս որ անցին, վասն զի խոստացուցեալ նոցա զմիտս իւրեանց յերկիւղէն Աստուծոյ՝ ընկալան նոքա զպատուհաս յայտնապէս, զի նոքա խորտակեցին և ոչ ըզկնի նոցա գալոց են՝ զարհուրեսցին և երկիցեն. Բայց զի եկն Տէր մեր յաշխարհս, զի ուսուցանիցէ և յայտնեսցէ մեզ եթէ կատարած աշխարհի լինի և յարութիւն որդւոց մարդկան. և յայնժամ նկարին վարք իւրեանց ի պատկերս իւրեանց, և լինին մարմինք նոցա իբրև զմագաղաթ լի գրով ճըշմարտութեամբ։ Եւ ոչ ոք է որ ոչ գիտէ դպրութիւն. քանզի ամենայն ոք ընթեռնու զգիր դպրութեան իւրոյ, և զհամար գործոյ իւրոյ ի մատունս ձեռաց իւրոյ ունի, որպէս զի տգէտք և տխմարք գիտուն և տեղեակք լինին դպրութեան նորոյ և լեզուի նորոյ. և չիք ոք որ ասիցէ ցընկեր իւր՝ ընթերցիր ինձ զայս, վասն զի մի վարդապետութիւն և մի ուսումն թագաւորէ ի վերայ որդւոց մարդկան (24).

«Արդ՝ նկարեսցի այսուհետև հոգս այս առաջի աչաց ձերոց, և մի անցանիցէ

ի մտաց ձերոց . քանզի թէպէտ և ի խոր-
հրդոց ձերոց անցանէ, սակայն ի ճշմարտու-
թենէ ոչ անցանէ ։ խնդրեցէք զողորմու-
թիւն Աստուծոյ թողուլ ձեզ զգարշելի ու-
րացութիւն հեթանոսութեան ձերոյ, զի
թողեալ ձեր զԱստուած որ արար զձեզ ի
վերայ երեսաց երկրի, և խզուցանել զանձ-
րեւ իւր և ծագէ զարեգակն իւր ի վերայ
ձեր, և երկիրպագանէք փոխանակ Նորա ա-
րարածոց Նորա ։ Այլ կուռք և դրօշեալ
պատկերք հեթանոսաց և ամենայն որ ինչ
միանգամ արարածք են՝ յորս յուսացեալք էք
և երկիրպագանէք դոքա նոցա, եթէ էր ի
նոսա զգայութիւն իմաստութեան և իմա-
նալին, փոխանակ զի դուք երկիրպագանէք և
պատուէք զնոսա, նոցա արժան էր շնորհա-
կալ լինել ձեզ զի դրօշեցէք և կազմեցէք
զնոսա, և հաստատեցէք զնոսա բեւեռօք
զի մի շարժեսցին ։ Այլ թէ իմանային ար-
դեւք արարածք զպատիւդ ձեր զոր առնէ-
դոցա, պաղատէին և ասէին ձեզ՝ թէ մի պա-
գանէք երկիր ընկերակցաց ձեր, որ իբրեւ
զձեզ ստեղծեալ եմք և ի ձէնջ արարեալ ։
Քանզի ոչ եթէ երկրպագեսցին արարածք
վասն այնր հաստատեցան, այլ զի երկիր-
պագանիցեն Արարչին իւրեանց, և փառա-

ւորեսցեն զայն որ հաստատեացն զնոսա և որ-
պէս զի ընդ յարկաւ առնեն շնորհք նորա [25]
զժողովս, սոյնպէս պատրաստեալ է և ճշ-
մարտութիւն նորա վրէժխնդիր լինել անդ-
ամենայն ուրացողաց: Այլ զի տեսանեմ
ես զքաղաքս զայս, զի կարի յոյժ լի է հե-
թանոսութեամբ ընդդէմ Աստուծոյ: Ո՞ է
այն Նաբոյ կուռք արարեալ որում երկիր-
պագանէք. ո՞ Բէլդ զոր պատուէքդ: Ահա-
ւասիկ են ոմանք ի ձէնջ որ երկրպագանեն
Բաղթնիքաղաց որպէս փառաւանացիս դրա-
ցիս ձեր, և Թարթայ [26] իբրու զԱրութա-
ցիս, և արեգական և լուսնի և արծւոյ իբ-
րեւ զԱրարացիս: Ո՞ի պարիք ինչպէս լու-
ոյ ի ծագել արուսեկին, զի անիծեալ է ա-
ռաջի Աստուծոյ ամենայն որ երկիրպագա-
նէ արարածոց. այլ թէպէտ և իցեն արա-
րածք որ մեծագոյն թուին ձեզ քան զըն-
կերս իւրեանց, սակայն ընկերակիցք են
միմեանց որպէս ասացի ձեզ. քանզի ցաւ-
դառնութեան է այս՝ որոյ չիք բժշկու-
թիւն, զի երկիրպագանիցեն արարեալք ա-
րարելոց, և փառաւորեսցեն արարածք զըն-
կերակիցս իւրեանց: Զի որպէս չեն կա-
րող օգնել անձանց իւրեանց, այլ ի զօրու-
թիւնն խնամոց դարմանին որ հաստատեալ

զնոսա, սոյնպէս ոչ են կարող առնուլ երկրպագութիւն և պատիւ ընդ նմա որ արարն զնոսա. զի հայհոյութիւն է յերկոսին յարարածս, յորժամ երկրպագի նա և Արարիչին, յորժամ հաղորդակից լինին նմա արարածք՝ որ օտար են ի բնութենէ էութեան նորա: Այլ ամենայն մարգարէութիւն մարգարէիցն և քարոզութիւն մեր որ զկնի մարգարէիցն ասացաք, այս է՝ զի մի երկրպագեսցին արարածք ընդ Արարչին արարածոց. և մի եւս լծեսցին որդիք մարդկան ի լուծ հեթանոսութեան ապականութեան: Ոչ եթէ վասն զի երեւին արարածք՝ առեմ թէ մի երկիրպագեսցին, այլ ամենայն որ ինչ միանգամ հաստատեալ է՝ արարած է, եթէ երեւի և եթէ ոչ երեւի. վասն զի դառն ամբարշտութիւն է այս, անուանել նմա զանուն փառաւորեալ աստուածութեանն. զի ոչ եթէ իբրեւ զձեզ զարարածս քարոզեմք և երկրպագանեմք, այլ զՏէրն արարածոց: Բայց շարժումն որ դողացուցանէ զնոսա, նա վկայէ թէ ամենայն ինչ արարած է, և ի զօրութիւն Արարչին կախեալ կայ, այն որ էրն յառաջ քան զյաւիտեանս, որոյ ոչ քննի բնութիւն նորա, վասն զի ոչ երեւի բնութիւն նորա. և ընդ Հօր իւ-

բում փառաւորի ի բարձրութիւն բարձանց, քանզի Տէր է նա և Աստուած յաւիտենից։

«Այս է վարդապետութիւն մեր յամենայն կողմանս աշխարհաց, և այսպէս հրամայեցաւ քարոզել այնոցիկ ոյք լսեն մեզ. ոչ եթէ բռնադատութեամբ, բայց վարդապետութեամբ ճշմարտութեան և զօրութեամբ Աստուծոյ. և նշանք որ լինին յանուն նորա, նոքա վկայեն վասն հաւատոյ մերոյ՝ թէ ճշմարիտ են և հաւատարիմ։ Հաւանեցարուք այսուհետև բանից մերոց, և ընկալարուք զոր ինչ ասացի և ասեմ առաջի ձեր։ Ես զի մի խնդրեսցի վրէժ յինէն, յաճախեմ դնեմ առաջի ձեր զգուշութիւն. ընկալարուք զբանս իմ արժանապէս և մի անփոյթ առնէք։ Դարձարուք, հեռացեալք ի Տեառնէ, և լերուք մերձաւորք Քրիստոսի. և փոխանակ զոհից և նուիրաց մոլորութեան ձերոյ՝ մատուցէք նմա այսուհետև պատարագս գոհութեան։

«Զինչ իցէ արդեօք բաղխիդ մեծ զոր շինեալ է ձեր ի մէջ քաղաքիս, և որք երթան և գան առ նա և նուիրեն ի վերայ նորա դիւաց, և զոհեն ի դմա այսոց պղծոց։ Ես եթէ գրոց հմուտ չէք, ինքն իսկ ձեւ բնութեան տեսլեամբ իւրով ուսուցանէ

զձեզ, զի աչս ունին կուռքդ՝ և ոչ տեսանեն. և դուք որ զաչսդ ունիք, փոխանակ զի ոչ առնուք ի միտ՝ նմանիցէք նոցա զի ոչ տեսանեն և ոչ լսեն. և տարապարտուց ձեպեալ ձայնք ձեր յունայնութեան յականջս խլացելոց, ոչ եթէ նոքա մեղադրին այնու զի ոչ լսեն, քանզի բնութեամբ են խուլ և համր, բայց դուք էք մեղադրելի, յորում ճշմարտութիւնն ծածկեալ է, և ոչ կամիք ի միտ առնուլ և ոչ տեսանէք. քանզի ոչ թողուն զձեզ մեղքն մոլորութեան որ ծածկեալ ունին զմիտս ձեր՝ տեսանել ձեզ զլոյսն երկնային, որ է հանճար իմաստութեան:

« Փախերուք այսուհետեւ ի ստեղծելոց և յարարելոց որպէս ասացի ձեզ, զի անուամբ միայն կոչին աստուածք, և ոչ եթէ բնութեամբ են աստուածք. և մերձեցարուք առ այն որ բնութեամբ է Աստուած. և ոչ եթէ արարած է նա որպէս զկուռսդ ձեր, և ոչ եթէ ստեղծեալ և հաստատեալ իբրեւ զպատկերսդ ձեր, որով դուքդ պարծիք. Ո ի թէպէտ և զգեցաւ զմարմինս մեր, այլ Աստուած էր ընդ Հօր իւրում. բայց արարածք որ չարժեցան ի խաչելութեան նորա, և խռովեցան ի չարչարանս մահու նա-

րա. Նոքին իսկ վկայեն զի Նա է Արարիչ արարածոց. զի ոչ եթէ փոխանակ մարդոց շարժեցաւ երկիր, այլ վասն այնորիկ որ հաստատեալ է զերկիր ի վերայ ջուրց. Այլ ոչ եթէ վասն մարդոյ խաւարեցաւ արեգակն յերկինս, այլ փոխանակ այնր որ արար զլուսաւորս մեծամեծս. Այլ ոչ եթէ մարդով յարուցեալ արդարոց և սրբոց, այլ անու որոյ տուեալ ի սկզբանէ զիշխանութիւն կենաց և մահու. Այլ ոչ եթէ վասն մարդոյ պատառեցաւ վարագոյր տաճարին ծագէ ի ծագ, այլ վասն այնորիկ որ տացն ցնոսա, եթէ Ահա թողեալ լիցի տունդ ձեր աւերակ. Ահաւասիկ թէ չէր ծանուցեալ խաչահանուացն՝ եթէ որդի է Նա Աստուծոյ, ոչ զաւեր քաղաքին հրեանց քարոզէին և ոչ ի վերայ անձանց վայ կարդային: Նա և ոչ եթէ կամեցեալ էր Նոցա լսել յայնմ խոստովանութենէ, Թողին զնոսա ահագին դղրդմունքն որ եղեն (27) յայնըմ ժամու Ահա այսուհետև յորդւոց խաչահանուացն դարձան և եղեն քրիստոնեայք (28), քարոզիչք և աւետարանիչք ընդ ընկերակիցս իւր, և առաքեալս յամենայն երկիրն Պաղեստինացւոց, և ի մէջ Սամարացւոց և յամենայն աշխարհին Փղշտացւոց. և անար-

գեալ են կուռք հեթանոսաց, և պատուի խաչն Քրիստոսի. և խոստովանին ամենայն ազգք և ամենայն տարածք Աստուածն՝ որ եղեւ մարդ. Զի եթէ մինչ յերկիր էր Տէր Յիսուս, հաւատացեալ էր ձեր ի նա՝ թէ Որդի Աստուծոյ է, և յառաջ քան ըղ-լսել ձեզ զաւետիս քարոզութեան նորա գոհացեալ ձեր զնմանէ՝ թէ Աստուած է. և արդ՝ զի վերացեալ է առ Հայր իւր, և տեսէք զնշանսն և զսքանչելիսն որ լինին յանուն նորա, և զբան աւետեաց նորա լըսէք ականջօք ձերովք. մի որ ի ձէնջ երկմըտեսցէ ի խորհուրդս իւր, որպէս զի հաստատուն կացցէ առ ձեզ խոստումն օրհնութեան նորա, որ առաքեաց առ ձեզ՝ թէ երանի ձեզ զի հաւատացէք յիս մինչչեւ տեսեալ իցէ ձեր զիս. Այլ զի այսպէս հաւատացէք յիս, քաղաքն յորում բնակեալ էք դուք՝ օրհնեալ լիցի. և թշնամի մի տիրեսցէ դմա յաւիտեան: Այլ այսուհետեւ խոտորիք ի հաւատոց նորա, զի ահաւասիկ լուարուք և տեսէք զամենայն զոր քարոզեցաք ձեզ. թէ որդի երկրպագեալ և Աստուած փառաւորեալ, և թագաւոր յաղթող և զօրութիւն անյաղթ. և հաւատով նորա կալող էք ստանալ զաշս Ճշմարիտ մնաց.

և այս ի միտ առնուլ՝ թէ որ միանգամ երկիրպագանեն արարածոց, բարկութիւն սրտմտութեան հասանէ նմա։

«Արդ զամենայն որ ինչ մի անգամ առնեմք առաջի ձեր, որպէս ընկալաք մեք ի պարգևացն Տեառն, առնեմք և ուսուցանեմք, և ցուցանեմք առնել ձեզ զկեանս ձեր։ Այլ մի կորուսանէք զհոգիս ձեր ի մոլորութիւն հեթանոսական. քանզի ծառայել է լոյս երկնային ամենայն աշխարհի, և նա ինքն է որ ընտրեաց զհայրապետսն առաջինս և զարդարսն և զմարգարէսն, որոց խօսեցեալ ընդ նոսա յայտնութեամբ Հոգւոյն սրբոյ։ Քանզի նա ինքն իսկ է Աստուած Հրէից խաչահանուացն, և հեթանոսք մոլորեալք նմա (29) երկիրպագանեն՝ թէպէտ և ոչ գիտեն. քանզի չիք այլ Աստուած ոչ յերկինս և ոչ յերկրի. և ահա յերկրի (30)։

«Ահա այսուհետև լուան ականջք ձեր զոր ինչ ոչ էր լուեալ ձեր. մի այսուհետև լինիք զօրացուք զոր լուայքդ և տեսէքդ։ Ի բաց արարէք ի ձէնջ զմիտս ապստամբող հարցն ձերոց, և ազատեցէք զանձինս ձեր ի տղմոյ մեղաց որ թագաւորեալ է ի վերայ ձեր նուիրօք և զոհիւք դրօշելոց. և փոյթ

լիցի ձեզ յաղագս կենաց ձերոց կորուս-
տեաց. և վասն ընդվայր խոնարհութեան գըլ-
խոց ձերոց. և ստացարուք զմիտս նորս (31),
և երկրպագէք Արարչին արարածոց, յո-
րում նկարեալ են նկարագիր ճշմարտու-
թեան և ստուգութեան Հօր և Որդւոյ և
սուրբ Հոգւոյն, իբրև հաւատայք և մը-
կրտիք յանուն փառաւորեալ Երրորդու-
թեան.

«Այս խոկ է վարդապետութիւն մեր և
քարոզութիւն. ոչ եթէ բազում ինչ իրօք
հաւատարիմ լինի ճշմարտութիւնն Քրիստո-
սի, որք կամին հաւանել Քրիստոսի. Գի-
տէք դուք զի բազում անգամ կարդեցի ըն-
թանս իմ առաջի ձեր, ուսանել ձեզ և ի
միտ առնուլ զոր ինչ լուայք և տեսէք
դուք, և մեք ուրախ լիցուք ամլինք որպէս
հողագործ յօրհնեալ սերմանիս իւր, և Ա-
տուած փառաւորեսցի յապաշխարութեա-
նըդ ձերում որ առ նա. Եւ յորժամ հաւա-
նեսջիք ճշմարտութեանն, կելով կեցջիք. և
մեք որ յորդորեմք զձեզ յայս, ոչ զրկիմք
յօրհնեալ վարձուց քարոզութեանս մերոյ.
վասն զի վստահ եմք լինել ձեզ երկիր օրհ-
նեալ ըստ կամաց տեառն մերոյ Յիսուսի
Քրիստոսի. Վասն այսորիկ փոխանակ զինչի

ոտից մերոց՝ որ ասացաւ. մեզ թօթափել վերայ քաղաքիս որ ոչ ընդունէին զբանս մեր, ահա թօթափեմք այսօր ի դրունս ականջաց ձերոց զպատգամս շրթանց մերոց, զի ի նոսին նկարեալ է գալուստն Քրիստոսի որ եղեւ եւ որ պատրաստեալ է լինել. եւ յարութիւն եւ կեանք ամենայն որդւոց մարդկան ։ Եւ որոշումն որ լինի ընդ հաւատացեալս եւ ընդ ուրացողս. եւ պատուհաս չարի որ պահեալ է որք ոչն գիտեն զԱստուած. եւ զօրհնեալ խոստումն ուրախութեան զոր պատրաստեալ են ընդունել որք հաւատացին ի Քրիստոս, եւ երկիրպագին նմա եւ Հօր իւրոյ բարձրելոյ. եւ խոստովանեցին ի նա եւ ի Հոգին Աստուածութեան իւրոյ. Արդ՝ պատուհասեւ առժամ մի կատարել արժան է մեզ զբանս մեր. եւ որոց ընկալեալ զբանն Քրիստոսի՝ մնասցեն առ մեզ, եւ ոյք կամին հաղորդել ընդ մեզ յաղօթս, եւ ապա երթիցեն ի տունս իւրեանց ։ ։

Եւ իբրեւ զայս ասաց՝ ետես զի բազում մարդիկ քաղաքին մնացին պնդէն, եւ սակաւք էին որ ոչ մնացին յայնմ ժամու. եւ ուրախ եղեւ մեծապէս Առաքեալ։ Բայց եւ նոցին իսկ սակաւուց զկնի սակա-

աւուրց ընկալեալ զբանս նորա, և հաւա-
տացեալ յաւետիս քարոզութեանն Քրիս-
տոսի։ Եւ իբրեւ ասաց զայս ամենայն Ադ-
դէ առաքեալ առաջի ամենայն քաղաքին
Ուռհայի, և ետես Աբգար թագաւոր թէ
ամենայն քաղաքն ուրախ եղեւ ընդ վար-
դապետութիւն նորա, արք և կանայք ի մի-
ասին. և ասեն ցնա. «Ճշմարիտ և հաւա-
տարիմ է Քրիստոս, որ առաքեաց զքեզ
առ մեզ»։ Եւ նա իսկ թագաւորն ևս ա-
ռաւել ուրախ եղեալ յայսմ՝ յոյժ փառա-
ւորէր զԱստուած. զի որպէս ինքն լուեալ
էր յաղագս Քրիստոսի, նոյնպէս տեսանէր
զզօրութիւնս և զսքանչելիս զոր առնէր
Ադդէ առաքեալ անուամբն Քրիստոսի։
Եւ ասէ ցնա Աբգար թագաւոր, թէ «Որ-
պէս յղեցի ես առ Քրիստոս ի թղթին ի-
մում (32), և որպէս նա յղեաց առ իս, և ըն-
կալայ ես ի քէն այսօր, նոյնպէս հաւատամ
զամենայն աւուրս կենաց իմոց. և ի նմին կամ
մնամ պարծելով։ Քանզի ի միտ առեալ իմ
եթէ չիք այլ զօրութիւն որ առնի ա-
նուամբ իւրով նշանք և սքանչելիք, բայց մի-
այն զօրութեամբն Քրիստոսի զոր առնես
դու մեզ ստուգութեամբ (33)։ Եւ արդ
այսուհետեւ նմա երկիրպագանեմ ես, և

Սայանու (34) որդի իմ և Աւգոստինէ և Շը-
ղամաթէ Թագուհի ։ Եւ արդ ուր և կամիս
դու շինեա եկեղեցի ժողովրդանոց՝ որոց և
հաւատացին և որք հաւատան բանից քոց ·
և որպէս հրամայեաց Տէրն քո՝ եղիցես պաշ-
տել համարձակութեամբ յամենայն ժամու.
և որք կամին լինել ուսուցիչք և քարոզք
աւետարանիս այսորիկ · պարգեւս մեծամե-
ծըս շնորհեմ նոցա ։ Եւ այլ ինչ գործ մի
լիցի՝ բայց միայն պաշտօն · և ամենայն որ
ինչ միանգամ պիտոյ է քեզ ի պէտս եկե-
ղեցւոյ , ես տաց քեզ անհամար · և որպէս
բան քո տիրէ և իշխէ ի քաղաքիս յայսմիկ ,
նոյնպէս առանց նախրակի մինչեւ առ իս
համարձակութեամբ յապարանս պատուոյ
Թագաւորութեանս իմոյ ,, ։

Եւ էջ Աբգար Թագաւոր յարքունա-
կան յապարանս իւր · և ուրախ եղեւ նա
մեծապէս հանդերձ ամենայն իշխանօք ի-
րովք Աբգուաւ և Գարմուաւ և Շամշա-
գրամաւ և Աբուբաւ և Մեհրդաթաւ, և ա-
մենայն (35) որ միանգամ տեսին աչօք իւրեանց,
և լուան ականջօք իւրեանց · և ուրախու-
թեամբ սրտից իւրեանց փառաւոր առնէին
զԱստուած որ դարձոյց զմիտս նոցա առ ին-
քն ։ Եւ իբրեւ ուրացան Նոքա զիրօնս հե-

թանոսութեանն յորում կային, և խոստովան լինէին յաւետարանն Քրիստոսի. Եւ շինեաց անդ Ադդէ եկեղեցին, և մատուցանէին ի նմա զուխտս և զպատարագս իւրեանց ինքեանք և բազմութիւն քաղաքին. և անդ փառաւորէին զԱստուած զամենայն աւուրս կենաց իւրեանց.

Եւ մատուցեալ առ Ադդէ Աւիդա և Բարքաղբա որ էին գլխաւորք և հրամանատարք քաղաքին, որք զգեցեալ էին զխոյր արքունական, և հարցանէին զնա վասն գալստեանն Քրիստոսի զի պատմեսցէ նոցա, թէ զիարդ իբրեւ զԱստուած էր նա, և երեւէր նոցա իբրեւ զմարդ. կամ որպէս կարող էիք հայել յերեսս նորա. Եւ նա զամենայն ինչ ցուցանէր և ուսուցանէր և հանգուցանէր զշարժուն միտս նոցա վասն ամենայնի զոր տեսին աչք նոցա և լուան ականջք նոցա ի նմանէ. Եւ զամենայն ասացեալս մարգարէիցն վասն Քրիստոսի կարդէր առաջի նոցա, և ընդունէին զբանս նորա քաղցրութեամբ և հաւատովք. և ոչ ոք էր որ ընդդէմ դառնայր նորա, քանզի ոչ թողուին առաքինութիւնքն զոր առնէր նա՝ թէ ոք դիմահար լիցի նմա.

Ալ Շաւիդա և Աբեթնարու գլխաւոր

քրմապետք քաղաքիս այսորիկ հանդերձ Պետոզիւ և Պանկոլաւ ընկերօք իւրեանց, իբրեւ տեսին նոքա զնշանսն զոր առնէր Ադդէ առաքեալ, ընթացան նոքա և խլէին զբագինսն յորոց վերայ զոհէին Նաբուայ և Բէլայ Աստուածոց իւրեանց, զբագինն մեծ որ ի մէջ քաղաքին. և աղաղակէին ասելով, թէ «Ճշմարիտ աշակերտ է սա Վարդապետին մեծի լուսաւորելոյ և փառաւորելոյ, զորմէ լուաք զոր միանգամ առնէր յաշխարհին Պաղեստինացւոց։ Եւ ամենեքեան որ հաւատային ի Քրիստոս՝ ընդունէր զնոսա Ադդէ առաքեալ, և մկրտէր զնոսա յանուն Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն սրբոյ։ Եւ որք միանգամ՝ քարանց և փայտից երկրպագանէին, գային նստէին առ ոտս նորա ուսանել և խրատել ի նմանէ, զի հեռասցին ի գարշելեացն և ի հեթանոսական մոլորութենէ։ Եւ Հրէայքն գիտակք օրինացն և մարգարէիցն՝ կտաւավաճառք, և նոքա հաւանեալք աշակերտեցան խոստովանելով ի Քրիստոս, եթէ նա է որդի Աստուծոյ կենդանւոյ։

Այլ ոչ ինքն Աբգար թագաւոր և ոչ Ադդէ առաքեալ նեղէին զոք, թէ բռնադատելով ոք հաւատասցէ ի Քրիստոս [36].

քանզի առանց բանութեան ուրուք՝ բընութիւն նշանացն և սքանչելեացն նեղէր զնոսա հաւատալ ի նա. և սիրով ընդունէին զվարդապետութիւն նորա ամենայն աշխարհն Անձևացեաց և ամենայն կողմանքն որ շուրջ զնովաւ: Բայց Ադդէ կերպասագործ և խոյրաքանդակ թագաւորին և Փղոս և Նարշղամ և Նարսեհմա հանդերձ այլովք ընկերօք իւրեանց յարեցան նորա Ադդէ առաքելոյ, և ընկալաւ զնոսա հաղորդելով ընդ իւր ի պաշտօն և ի վարդապետութիւն: Եւ իբրև ընթեռնուին նորա զհին կտակարանն և նոր (37). և զմարգարէական գիրս և զգործս առաքելոցն ամենայն ժողովրդեան եկեղեցւոյն. և պատուիրէր նոցա Ադդէ զգուշանալ նոցա յամենայնէ զի լիցին սուրբ մարմնով իւրեանց և պարկեշտք հոգւով, որպէս վայելէ մարդոց սրբոց, որք կան առաջի սեղանոյ Աստուծոյ: "Եղերուք, ասէ, հեռանալ ի սուտ երդմանէ և յամբարիշտ սպանմանէ և յանօրէն վկայութենէ. և որ ի շնութիւնս խառնակեալ են, և ի կախարդաց յորոց վերայ չլինի ողորմութիւն, և ի խարոց և ի կիւսից և ի վհհկաց և ի բախտից և ի ծննդոց, որովք պարծին Քաղդէացիք մոլորա-

կանք․ և յառաջագիտութենէ և ի մշավա-չէից [38] յորս յուսացեալ են յիմարեալքն․ Եւ ի բաց արարէք ի ձէնջ զակնառութիւն մեղաց և զկաշառս և զպատարագս որով պարտաւորին արդարք, և կուրացուցանեն զաչս առողջ․ Եւ ի պաշտամանդ յոր կոչեցարուք՝ մի ետս լինի ձեզ վաստակ, այլ զի Տէր է հանդիստ պաշտաման ձերոյ զամենայն աւուրս կենաց ձերոց․ Եւ եղիցիք փոյթք ի մկրտել. և մի սիրէք զշահս աշխարհիս այսորիկ. և եղիցիք առնել դատ արդարութեան և ստուգութեան [39]. և մի լինիք գայթակղութիւն կուրաց, գուցէ հայիցի ի ձեզ ակն [40] այնր որ եբաց զկոյրն՝ որպէս տեսաք մեք․ Ամենայն ոք որ տեսանէ զձեզ այսուհետեւ, ի միտ առցէ՝ թէ կատարիչ էք դուք ամենայնի որոց քարոզէքդ և ուսուցանէք ։ ․

Եւ պաշտէին յեկեղեցւոջն զոր շինեաց Ազդէ առաքեալ բանիւ և հրամանաւ Աբգարու Թագաւորին․ Եւ էին նոքա մատակարարք Թագաւորին, և նախարարաց իւրոց ի պէտս եկեղեցւոյ և ի տուրս աղքատաց․ Այլ ժողովուրդ բազում ժողովէին օր ըստ օրէ, և գային յաղօթս և ի պաշտօն. և շինէին ի նոց կաակարանաց և ի նորոց

գրոց․ Երրորդութիւն, ի յարութիւն և ի կենդանութիւն մեռելոց հաւատային, և զվախճանեալս իւրեանց յուսով կենդանութեան թաղէին․ և զտօնս եկեղեցւոյ ի ժամանակի իւրում ուրախութեամբ կատարէին զամենայն աւուրս հանապազորդեալս ի հոյլումն եկեղեցւոյ․ և ողորմութիւնս առնէին առատապէս առ հիւանդս և առ աղքատս ըստ վարդապետութեան Ադդէի որ առ նոսա․ և շուրջ զքաղաքաւն շինէին եկեղեցիս․ և զձեռնադրութիւն քահանայութեան ընդունէին ի նմանէ բազումք։ Եւ բազումք յարեւելից ի նմանութիւն վաճառականաց յիշխանութենէ Հռոմայ գային տեսանել զնշանսն զոր առնէր Ադդէ առաքեալ․ և աշակերտեալքն ի նմանէ ընդունէին զձեռնադրութիւն քահանայութեան, և յաշխարհին իւրեանց Ասորեստանի զգաւառականս իւրեանց աշակերտէին․ և տունս աղօթանոցս շինէին ի ծածուկ վասն երկիւղի այնոցիկ որք երկրպագանէին կրակի և պատուէին զջուրս։

Բայց Ներսեհ թագաւոր Ասորեստանեայց յորժամ լուաւ զգործսն զոր առնէր Ադդէ առաքեալ, յղեաց նա առ Աբգար թագաւոր և ասէ․ «Կամ տուր ածել ինձ

փայրդ որ ընչանոց առնէ առ քեզ՝ զի տեսից զդա և լուայց զբանս դորա, և կամ տուր գիտել ինձ զամենայն որ ինչ միանգամ արարեալ է դորա ի քաղաքիդ քում»: Ապա գրեալ Աբգարու Ներսեհի Թագաւորի Ասորեստանեայց, և իմացուցեալ նմա զամենայն պատմութիւն իրացն զոր արար Ադդէ առաքեալ սկզբանէ մինչև ցկատարած, և ոչ եթող ինչ զոր ոչ իմացոյց նմա գրով(41): Եւ իբրև լուաւ Ներսեհ Թագաւոր զգրեալսն առ նա, հիացեալ զարմանայր, և մեծապէս ցանկութեամբ կամէր տեսանել զնա սիրով:

Բայց Աբգար Թագաւոր, քանզի ոչ կարաց անցանել ընդ Հռոմոց տուն և երթալ ի Պաղեստինէ, քանզի կամէր երթալ տառակել զՀրէաս յաղագս խաչելոյ նորա զՔ͞ս, գրեաց նա հրովարտակ և ետ տանել առ Տիբերիոս կայսր, յորում գրեալ էր այսպէս. «Աբգար Թագաւոր(42) տեառն իմում Տիբերեայ կայսեր՝ խնդալ: Զի գիտեմ ես թէ ինչ ի թագաւորութենէդ քումմէ ոչ ծածկի, գրեցի իմացուցանել ահաւոր և մեծ իշխանութեան քում, զի Հրեայք որ ընդ ձեռամբ քով բնակեալ են ի գաւառս Պաղեստինացւոց, ժողովեցան և խաչեցին ըղ-

Քրիստոս առանց իրիք յանցանաց և մահու՝ ի վերայ մեծամեծ երախտեացն զոր արար առ նոսա նշանս և սքանչելիս. և առնէր զօրութիւնս մեծամեծ, մինչև զմեռեալս անգամ յարուցանէր: Եւ ի ժամուն յորում խաչեցին զնա, արեգակն խաւարեցաւ և երկիր շարժեցաւ, և դողացեալ տատանեցան ամենայն արարածք: Եւ իբրև առ ի նոցանէն այս իրօք սպանեալ տխեղերաց, և ամենայն որդիք մարդկան (45). Եւ արդ այսուհետև Թագաւորութիւն քո գիտէ որ ինչ արժան է հրամայել ի վերայ ժողովրդեանն Հրէից որք զայս գործեցին»: Եւ գրեալ Տիբերեայ կայսեր ետ տանել Աբգարու Թագաւորի. և այսպէս գրեաց նմա. «Զթուղթ մտերմութեան ընկալայ և ընթերցեալ առաջի իմ զոր ինչ արարին Հրէայքն ի Խաչելեալն, նա և վասն Պիղատոսի դատաւորի. գրեալ իմացոյց և ինձ Նղանոս եպարքոս վասն սորին իրաց իսկ այսորիկ որ գրեալ է քո առ իս: Եւ պատերազմ Սպանիացւոց կայ առաջի իմ որ ապստամբեցին յինէն ի ժամանակի յայսմիկ. վասն այսորիկ ոչ կարացի խնդրել զվրէժ իրացդ այդոցիկ: Բայց պատրաստեալ եմ՝ թէ յորժամ լիցի ինձ պարապ, հրամայեցից պա-

տիժս օրինօք ի վերայ Հրէիցն անօրինաց ոյք անցին զօրինօք։ Այլ վասն Պիղատոսի դատաւորի զոր արարեալ էր (44) իմ անդ, առաքեցի նմա փոխանակ, և զնա լուծի Թըշնամանօք. զի անց նա զօրինօք և արար զկամս Հրէից, և խաչեաց զՔրիստոս յանդիման նոցա, վասն որոյ լեալ Թէ ոչ խաչի և մահու արժան էր, այլ պատուի և երկըրպագութեան և մեծարանաց ինոյանէ արժանի էր. և տուեալ եւս զի աչօք իւրեանց տեսանէին զամենայն ինչ զոր առնէր նա։ Այլ դու ըստ մանկութեան քում հաստատուն (կացեալ) յուխտի քում և հայց քեզ որ ընդ իս՝ բարիք արարեր որ գրեցեր առ իս ։

Այլ ընկալեալ Աբգարու Թագաւորի զԱբգարիս զառաքեալն առ նա ի Տիբերեայ կայսերէ, և կրկնեալ առաքեաց զնա անդէն ընծայիւք և պատուով ըստ արժանի այնմ որպէս յղեալ զնա։ Այլ գնացեալ նորա յՈւռհայ քաղաքէ, և երԹեալ ի ԿուԹիկանԹա, ուր էին Կղաւդիոս երկրորդ Թագաւորին։ Այլ անտի գնացեալ չոգաւ յԱրաբիկէ. քանզի անդ էր Տիբերիոս կայսր. այլ Գայիոս պահէր զկողմանս որ շուրջ բդկայսերքն էին։ Այլ պատմեալ Արիստիդեայ(45)

առաջի Տիբերեայ կայսեր վասն զօրութեանցըն զոր առնէր Ադդէ առաքեալ առաջի Աբգարու թագաւորի։ Եւ յորժամ եղեւ նմա խաղաղութիւն ի պատերազմէն, առաքեաց սատակեաց զգլխաւորն Հրէից որ էին ի Պաղեստինէ բազմութիւն յոյժ մարդկան։ Եւ իբրեւ լուաւ Աբգար թագաւոր զայս, ուրախ եղեւ յոյժ զի ընկալան Հրեայքն զպատուհասն արժանապէս։

Եւ յետ ամաց յորժամ շինեաց Ադդէ առաքեալ զեկեղեցին Ուռհայի, և կազմեաց զնա ամենայն կազմութեամբ որպէս վայելէր նմա։ Եւ աշակերտեալ նորա անդ բազմութիւն մարդկան ի քաղաքին և յայլ եւս ի գեօղս, ի հեռաւորս և ի մերձաւորս. շինեալ նորա եկեղեցիս, և զարդարեալ և կազմեալ, և կարգեալ ի նմա երիցունս և սարկաւագունս և գրակարդացս. և ուսոյց նոցա զկարգս պաշտաման ի ներքս և արտաքս։

Եւ յետ այսր ամենայնի կամեցաւ Ադդէ առաքեալ գնալ ի կողմանս արեւելից և յերկիրն Ասորեստանի քարոզել և ուսուցանել և անդ զնոր վարդապետութիւնն Քրիստոսի, և շինել եկեղեցիս յամենայն գաւառս և ի գեօղս ի կողմանս արեւելից։ Ապա կո-

չեցեալ նորա զամենայն ժողովուրդս և զիշ-
խանս որ էին ի քաղաքին . և կարգեաց ա-
ռաջի նոցա ի կարգ եպիսկոպոսութեան
յիւրում տեղւոջ զԱդդէ կերպասագործ ,
և զՓղոտ ի կարգ երիցութեան և զԱբրշ-
ղամայ ի կարգ սարկաւագութեան : Եւ
մինչդեռ ժողովեալ էին առ նա նախարարք
և գլխաւորք քաղաքին Աւքաղաքա որդի
Օսաէի և Աւրիհաբ որդի Աւրշամշայ , և
Անակա որդի Պարթիկայ՝ հանդերձ այլովք
եւս բազում ընկերօք իւրեանց . և ասէ
ցնոսա Ադդէ առաքեալ . « Վկայք դուք , և
վկայէք ինձ ամենեքին որ լուք՝ թէ զամե-
նայն ինչ որ միանգամ քարոզեցի և ուսուցի
ձեզ և լուայք յինէն , այնպէս վարեցայ
ի միջի ձերում . և տեսէք դուք զամենայն
զգործս իմ . քանզի այսպէս պատուիրեաց
մեզ Քրիստոս , զի զոր ինչ բանիւ քարո-
զեմք՝ զնոյն և արդեամբք կատարեսցուք ա-
ռաջի ամենայն ժողովրդոց . և ըստ կարգաց
և օրինաց զոր ետ Տէր մեր աշակերտացն
յԵրուսաղէմ . և նովին վարին առաքեալքն
և ընկերք իմ . Այնպէս և դուք մի փոխէք
ի նոցանէ , և մի խոտորիք յաջ կամ յահեակ ,
և մի պակասեցուցանէք ինչ ի նոցանէ , և
մի յաւելուք՝ զոր օրինակ վարեցայ ես ի միջի

ձերում և ոչ խոտորեցայ յաջ կամ յահ-եակ։ Արդ մի պակասեցուցանէք ի նոցանէ ինչ, զոր օրինակ և. ես նոքօք վարեցայ ի միջի ձերում. և ոչ փոփոխեցայ ի նոցանէ յաջ կամ յահեակ, զի մի օտարացայց ի կենացն խոստացելոց՝ որ պահեալ են այնոցիկ որ կան ի պատուիրանին զոր պատուիրեաց Քր-իստոս։

"Զգոյշ լերուք ի պաշտամանց զոր ըն-կալարուք. և ահիւ երկիւղիւ լինիք կալ ի դմին, և պաշտել հանապազ։ Արդ մի լինիք արհամարհողք սովորութեամբ պաշտել հե-գութեամբ բառ կամաց, այլ մեկնութեամբ գրոց կալ ի հաստատ ճշմարտութեան [46], և օրհնութիւնն Քրիստոսի մի խափանեսցի ի բերանոց ձերոց. և տաղտկութիւն ի ժամ աղօթից ի միտս ձեր մի մերձեսցի։ Զգոյշ լերուք ճշմարտութեան աւանդութեանդ զոր ըմբռնեցէք, և վարդապետութեանդ զոր ընկալարուք ի ժառանգութիւն կենացն զոր աւանդեմ ձեզ։ Քանզի առաջի բեմին Քրիստոսի խնդրի զա ի ձէնջ յորժամ առնի համար ընդ հովիւս և ընդ հովուապետս. և յորժամ խնդրէ [47] զարծաթ իւր ի փոխառա-կանաց իւրոց տոկոսիւք և շահիւք. քանզի որ-դի Թագաւորի է, և երթեալ է առնուլ Թա-

գաւորութիւն և դառնալ և գալ, և տա-
նել համար որդւոց մարդկան. և ապա յայ-
սմ ժամանակի նստի յաթոռ արդարու-
թեան և դատի զկենդանիս և զմեռեալս որ-
պէս և ասաց մեզ. Այն աներևոյթ խոր-
հրդոց ձերոց ի լուսոյ նորա մի կափուցի,
զի մի բազմասցին գայթակղութիւնք ձեր
ի ճանապարհին յորում չէք գայթակղու-
թիւնք. և ոչ աղտեղի աղտ ունիցիք ի շա-
ւիղս նորա. և եղիցիք ի խնդրել զկորու-
սեալսն, և այց առնել մոլորելոց, և ուրախ
լինել ընդ գտեալսն. դնել կողմանս բեկե-
լոցն, և պահել անարատ զողջսն, քանզի
ի ձեռաց ձերոց խնդրին ոչխարք Քրիստոսի:
Դուք մի ակն ունիք պատուոյ անցաւորի, զի
հովիւ որ ակն ունի պատուել ի հօտէ իւ-
րմէ, չարաչար կորուսանէ զհօտն իւր: Սաղ-
մացի հոգաբարձութիւն ձեր առ գառինս
անմեղս, զի հրեշտակք նոցա հանապազ տե-
սանեն զերեսս Հօրն երկնաւորի. և մի լի-
նիք գայթակղութիւն առաջի կուրաց. այլ
հարթողք ճանապարհի և աներևոյթ շաւ-
ղաց ի դժուարին տեղիս ի մէջ Հրէից խա-
չահանուաց, և ի մէջ հեթանոսաց մոլորե-
լոց. քանզի ընդ այս երկուս կողմանս է
ձեզ ճշմարտութիւն հաւատոյ զոր ունիք:

Եւ յորժամ զայս ամենայն առնէք, իբրեւ դուք լուռ կայք, տեսիլդ ձեր հեզ և բղ-գատոն՝ պատերազմի փոխանակ ձեր ընդ այ-նոսիկ որք ատեն զճշմարտութիւն և սիրեն զստութիւն ։ Եւ մի լինիք կափիչք աղքա-տաց առաջի մեծատանց, քանզի շատ է նո-ցա տանջանք չար աղքատութիւն իւրեանց ։ Եւ մի խաբէք յաղտեղի խորհուրդս սատա-նայի, զի մի մերկ գտանիցէք ի հաւատոյդ-դր զգեցոյք․ զի դիւրին է ուրացութիւն քան զհաւատս, զոր օրինակ դիւրին են մեղք քան զարդարութիւն ։

« Զգոյշ լերուք այսուհետեւ ի խաչա-հանուայն, և մի լինիք նոցա սիրելիք, զի մի պարտական գտանիցէք ընդ նոսա ա-րեանն Քրիստոսի, որպէս լի են ձեռք իւ-րեանց ։ Եւ զխուէք դուք և վկայէք թէ զա-մենայն ինչ զոր առնեմք և ուսուցանեմք՝ գրեալ է ի գիրս մարգարէից, և եղեալ ա-նոսա. և վկայեն բանք նոցա վարդապետու-թեանս մերում վասն ծննդեանն Քրիստոսի և վասն զատատանի և չարչարանաց և յա-րութեն և վերանալոյն, և միւսանգամ գալը-տեանն Քրիստոսի ։ Եւ ոչ իմանան, և յոր-ժամ մեզ ընդդիմանան, ընդդէմ լինին մարգարէիցն իւրեանց․ զի որպէս ի կեն-

գանուԹեան նոցա հալածեցին զնոսա , այն-
պէս և այժմ յետ մահուան նոցա ընդդէմ
կռուին ճշմարտուԹեանն որ գրեալ է ի մար-
գարէսն : Զգոյշ լերուք և ի հեԹանոսաց
որք երկիրպագանեն արեգական և լուսնի ,
և Բելայ և Նաբուայ հանդերձ այլովք որ
ինչ յերկինս և յերկրի , զոր անուանեն նո-
քա Աստուած , որք ստեղծան յԱրարչէն ի
սպաս և ի պէտս մարդկան . և չեն Աս-
տուածք բնուԹեամբ : Փախերուք այսու-
հետեւ ի նոցանէ , քանզի արարածոց և բա-
ղեղծուածոց պագանեն երկիր . և որպէս
ասացի յառաջագոյն Թէ վասն այնորիկ եկն
Տէր յաշխարհ . զի մի եւս մոլորեսցին մարդիկ
զհետ ունայնաց պաշտել զարարածս : Վա-
սն զի ակնարկելով Արարչին իւրեանց հաս-
տատեցան և եղեն , և յորժամ կամի լու-
ծանէ և խափանէ զնոսա , և լինին իբրեւ
զչեղեալս . քանզի Արարիչն որ արարածս (48)
ազատեաց զորդիս մարդկան ի լծոյ ծառա-
յուԹեան հեԹանոսուԹեան պաշտել զա-
րարածս : Քանզի գիտէք ամենեքեան , Թէ
ամենայն որ Թողու զԹագաւոր և պաշտէ
զծառայս նորա , չարաչար մահու դիպի :
ՄԻ լինիք քննողք աներեւուԹից և հարցող
ծածկեալ իրաց որ գրեալ է ի գիրս սուրբս

որ աւանդեցաւ ձեզ. մի՛ պարտապանք բանից մարգարէից. հաւատացէք և տեսէք զի հոգւով Աստուծոյ են ասացեալք. և որ ուրանայ և ոչ հաւատայ բանից մարգարէիցն, զորդի Աստուծոյ ուրանայ, և դատապարտեալ կշտամբի։ Բա՛ւ լիցի ձեզ առնել զայս, քանզի ճանապարհք Տեառն ուղիղ են, և արդարք գնան ի նոսա առանց գայթակղութեան, և ուրացողք գայթակղին ի նոսա. քանզի ոչ նայեցան աներեւոյթ ականբ մտաց իւրեանց, այլ աշխատեցան զկնի անօգուտ հարուածոց և զխաւարկարաց։ Յիշեցէք զգրեալսն ի մարգարէիցն զոր քարոզեցաք ձեզ. զդատաստանս և զսպառնալիս մարգարէիցն, և զբանն Տեառն որ կիզէ զբանս նոցա. և հրով քննին որդիք մարդկան, վասն զի իբրեւ զհիւրս և զպանդուխտս են ոյք մեծանան, և կանխեն ի տուն իւրեանց։ Այսպէս համարեսջիք զանձինս ձեր յաշխարհիս յայսմիկ. վասն զի չուելոց էք աստի, և երթալ յաշխարհն ուր երթեալ է Որդի՛ պատրաստել օթեւանս այնոցիկ ոյք արժանի են նոցա։ Թագաւորք աշխարհաց յորժամ կամին ուրեք երթալ, զօրականք նոցա առաջի նոցա երթան և պատրաստեն նոցա օթեւանս ըստ արժա-

նի պատուոյ նորա ։ Այլ մեր Թագաւորն Քրիստոս ինքնին երթեալ պատրաստել օթեւանս օրհնութեան զինուորաց իւրոց իջանել առ նմա ։ Զի ոչ եթէ ընդունայն ինչ արար Աստուած զորդիս մարդկան . այլ զի լցցին երկրպագուք և փառաբանիչք աստուածութեան նորա և աստ և անդ՝ յաւիտեանս յաւիտենից ։ Զի զոր օրինակ ինքըն ոչ անցանէ , և փառաւորիչք իւր ոչ անցանեն . վասն այսորիկ և մահս իսկ այս՝ որ վարիչ է ամենայն մարդկան . և ընդ լըծով նորա հնազանդեալ են արդարք և մեղաւորք ի միասին, իբրեւ զքուն գիշերոյ համարեսցի սա յաչս ձեր ։

Այլ յիշեսցէք զի յորժամ երեւեսցի նշան Որդւոյ Աստուծոյ , և խափանի մահ վարիչ մարդկան , և սատանայ որ յանցուցանէ զբազումս և մարտնչի ընդ Քրիստոսի , զի հեռասցին ի Քրիստոսութենէ ։ Զի զոր օրինակ հողագործն յորժամ ձեռն արկանէ զմաճով , եթէ դառնայ յետս՝ ոչ ուղիղ երթան ակօսքն առաջի նորա . սոյնպէս և դուք որ կոչեցարուք ի շնորհս պաշտամանս այսորիկ , զգուշ լերուք՝ մի շաղապատիցիք յիրս աշխարհիս այսորիկ , զի դուցէ խափանիցիք յոր կոչեցեալ էք ։ Այս զիշխանս և զդա-

տուորս որք մերձենան ի հաւատս յայս՝ սի-
րեսջիք զնոսա առանց ակնառութեան. և
եթէ մեղանչեն՝ լիջիք յանդիմանել զնոսա
ճշմարտութեամբ. զի դուք ցուցջիք նոցա
զհամարձակութիւն ազգութեան ձերոյ. և
նոքա խրատեսցին, զի այլ մի ևս վարեսցին
ըստ կամս իւրեանց. Այս իսկ հոգաբար-
ձութիւն լիցի ձեզ զամենայն աւուրս կե-
նաց ձերոց, զի զհետ գործոց բարեաց եղի-
ջիք ընթանալ, զի այլքն ևս յորդորեսցին
ի նոյն։ Քանզի այսու գտանեն որդիք մարդ-
կան զկեանս իւրեանց առաջի Աստուծոյ։
Բայց զգիրս զոր ընթեռնուցուք յեկեղեց-
ւոջ ժողովրդեան առաջի, զԱրարածս և
զՄարգարէս և զԱւետարանն և զԹուղթս
Պաւղոսի, զոր ետ բերել Սիմոնի Պետրոսի
Հռոմ քաղաքէ, և զգործս առաքելոցն զոր
ետ բերել մեզ Յովհաննէս որդին Զեբե-
դեայ Եփեսոս քաղաքէ (49). զայն իսկ զայս
գիրս ընթերցջիք յեկեղեցւոջ Քրիստոսի.
և այլ աւելի քան զայս մի ընթեռնու-
ցուք. քանզի չիք այլ ինչ յորում գրեալ
է ճշմարտութիւն, բայց ի գիրս զոր ընկա-
լարուք հաւատով յոր կոչեցարուք։

Եւ տէրս մեր Աբգար թագաւոր և պա-
տուական նախարարք իւր՝ որք լուան զոր

ինչ խօսեցայ ես այսօր առաջի ձեր, բաւա-
կան են լինել ինձ վկայք ի կեանս իմ և ի
մահուան. զի զվարդապետութիւն Տեառն
քարոզեցի առաջի ամենեցուն յայտնապէս,
և պատրաստեալ եմ և այլոց ես քարոզել.
և աւելի քան զբանն Տեառն ոչ ինչ ստացայ
յաշխարհիս յայսմիկ. քանզի բանն նորա
եղեւ ինձ բաւական, որով մեծացայ ես,
և մեծացուցի զբազումս: Զի նա եղիցի
ինձ ուղեկից ի ճանապարհս յոր երթամ
ի քարոզութիւն ճշմարտութեան աւետա-
րանին և ի վարդապետութիւն հեթանոսաց
առաջի Քրիստոսի, որ առաքեաց զիս գնալ
ի սմա վասն փրկութեան հեթանոսաց և
հաստատութեան եկեղեցւոյ.

«Բայց զայս գիտէք դուք, զի տացէ
ձեզ յառաջագոյն՝ թէ ոգիք ամենայն մարդ-
կան որ ելանեն ի մարմնոյ աստի՝ ոչ մեռա-
նին, այլ կան մնան կենդանի. և են նո-
ցա օթեւանքն և բնակութիւնք ի հանգս-
տեան. քանզի ոչ խափանին միտք և ուշ
ոգւոյն, վասն զի նկարագիր անմահին Աս-
տուծոյ նկարեալ է ի նմա: Զի ոչ եթէ իբ-
րեւ զմարմին է նա անզգայ, որ ոչ իմանայ
զապականութիւն տգեղութեան որ զնովաւ-
անկանի. բայց զվարձ հատուցմանն ոչ կա-

րէ ընդունել առանց նորա. զի ոչ եթէ հոգւոյն միայն է վաստակն, այլ և մարմնոյն յորում բնակեալն էր Աստուած (50). Ո՛չ ըղ-ջանեան անդ յանօգուտ. այլ դուք որ քրիստոնեայքդ էք և անուն նորա փառաւորեալ և թագաւորեալ է ի վերայ ձեր, ինքն ուղղէ զձեզ ի ճանապարհս ճշմարտութեան երթալ ձեզ ընդ նա, և ժամանել և հասանել խոստացելոց բարեաց նոցա (51), որ պահի այնոցիկ որ ոչ խոտորին ի պատուիրանաց նորա, այլ կան և մնան ի կոչմանն յոր կոչեցան ի Տեառնէ »։

Եւ զայս ասացեալ նորա՝ լռեալ դադարեաց Ադդէ առաքեալ ի խօսելոյ։ Տուեալ պատասխանի Ադդէի կերպասագործի թագաւորին և Փղոսայ և Աբշղամայ հանդերձ այլովք ընկերօք իւրեանց, և ասեն ցԱդդէ առաքեալ. « Վկայէ Քրիստոս որ առաքեաց զքեզ առ մեզ, և ուսուցեր մեզ զհաւատս ճշմարտութեան, և ստացաք զկեանս յաւիտենութեան. զի որպէս լուաք ի քէն և ընկալաք ի ժամանակս զամենայն զոր եղեր դու ընդ մեզ, նոյնպէս կամք և մնամք զամենայն աւուրս կենաց մերոց. և յերկրպագութենէ կռոցն արարելոց և հաստատելոց՝ որոց երկիրպագանէին հարքն մեր, հրաժարիմք և

ուրանամք , և ընդ Հրեայս խաչահանունս ոչ հաղորդիմք . ոչ թողումք , այլ սովլիմք ե-լանեմք յաշխարհէս յայսմանէ : Եւ յաւուրն Տեառն առաջի բեմին արդար դատաստա-նին , անդ դարձուսցուք քեզ զժառանգու-թիւնս զայս որպէս ասացեր մեզ » .

Երբեւ ասացան բանքս այսքիկ , յա-րուցեալ ինքն Աբգար Թագաւոր և գըլ-խաւորք իւր և ամենայն նախարարք իւրոյ թագաւորութեանն , և չոգաւ յապարանս իւր . Եւ սրտմեալ էին ամենեքեան յաղա-գս մեկնելոյ նորա և գնալոյ ի նոցանէ . Եւ ես տանել նմա Աբգար Թագաւոր կա-րասի բազում . և տեսեալ զայն Ադդէի , յղեաց առ Աբգար և ասէ . « Եթէ ոչ ի գա-լաեան խմում առի ինչ ի քէն , և ոչ առնեմ յիս սուտ զպատուէրն Քրիստոսի որ ասա-ցին ցմեզ , թէ մի առնուցուք ինչ յումե-քէ , և մի ստանայք ինչ յաշխարհիս յայս-միկ » . Եւ յետ այլ եւս երից աւուրց յոր-ժամ խօսեցաւ զայս ամենայն սուրբ առա-քեալն Թադէոս , և լուաւ նա , և ընկալաւ զվկայութիւն վարդապետութեան և քարո-զութեան իւրոյ ի պաշտօնակցաց իւրոց ա-ռաջի ամենայն նախարարաց և իշխանաց թագաւորին , համբարձեալ զձեռս իւր ի

վեր՝ եկաց յաղօթս, և օրհնեաց զնոսա. և ելեալ գնաց ընդ արեւելս ։ Եւ յուղարկեցին զնա ամենայն բազմութիւն մարդկանն. և էր օրն հինգշաբաթի, որ օր չորեքտասան էր մարերի ամսոյ ։ Եւ սուգ մեծ և տրտմութիւն յոյժ եղեւ ամենայն քաղաքին վասն մեկնելոյ նորա ի նոցանէ. և ոչ եթէ քրիստոնեայքն միայն լային, այլ և հեթանոսք և Հրեայք որ էին ի քաղաքին ։ Այլ և Աբգար թագաւոր առաւել քան զամենայն ոք տրտմեալ էր վասն գնալոյն նորա. Նա և պետք թագաւորութեանն իւրոյ էին ի տրտմութեան մեծի. և անարգեաց (Աբգար) և եթող զպատիւ թագաւորութեան իւրոյ, և ոչ եկեր և ոչ արբ յաւուր յայնմիկ. և լալով մեծաւ և արտասուօք յուղարկեաց զնա հանդերձ ամենայն եկեղեցեաւն ։ Եւ ամենայն բնակչաց քաղաքին տեսեալ զնա՝ զարմացեալ էին, թէ որքան վշտացեալ էր վասն նորա, զոր օրինակ յուղարկէ ոք զմեռեալ ։ Եւ բազում պատուով և մեծարանօք և տրտմութեամբ յուղարկէին զնա ։ Եւ նա ել գնաց ընդ արեւելս քարոզել զաւետարանն Քրիստոսի ։

Այց Ադդէ որ աշակերտեցաւ նմա, եղեւ առաջնորդ և հրամանատար և ժառան-

գաւոր աթոռոյն Ադդէի առաքելոյ ի ձեռնադրութիւն քահանայութեան, զոր ընկալաւ նա ի Նմանէ առաջի ամենայն ուրուք. և հնազանդեցան ամենայն Միջագետք և ամենայն կողմանք արեւելից ընդ ձեռամբ Ադդէի ըստ վարդապետութեանն զոր ընկալաւ յԱդդէէ առաքելոյ. Քանզի յայնմ ժամանակի մայր քաղաքաց եղեւ Ուռհա ամենայն աշխարհին կողմանցն արեւելից, վասըն զի ի Նմա նախ քարոզեցաւ աւետարանըն Քրիստոսի, և անդ յառաջ շինեցաւ եկեղեցի, և անտի ընդունէին զձեռնադրութիւն եպիսկոպոսութեան ամենայն արեւելք. և հնազանդէին Ադդէի առաքելոյ, և լսէին նմա հնազանդութեամբ, և ընդունէին զբան նորա ախորժելով, և լինէին հաւատարիմ և բարիոք ժառանգաւորք վարդապետութեան առաքելոյն Քրիստոսի. և արծաթ և ոսկի յումեքէ ոչ առնուին, և ընծայք մեծատանց առ նա ոչ մտանէին, այլ փոխանակ ոսկւոյ և արծաթոյ՝ հաւատացելովք և որոք մեծացուցանէր զեկեղեցին Քրիստոսի։ Այլ և գլուխք արանց և կանանց շքեղք և զգաստք սուրբք և պարկեշտ էին, և մնայեալ բնակէին ցնծութեամբ առանց աղտոյ. և արթունք

և զուարթունք և շքեղք ի պաշտաման, և հոգաբարձուք առ աղքատս և տեսողք հիւանդաց։ Եւ գնացք նոցա էին վայելչութեամբ առաջի տեսողաց իւրեանց. և վարք նոցա գովութեամբ զարդարեալ էին յարտաքնոյ, մինչև քուրմք անգամ Նաբուայ և Բելայ պատուէին և մեծարէին զնոսա յամենայն ժամ։ Պատուականք էին տեսլեամբք և համարձակք բանիւք և ճշմարիտք խօսիւք և ազատք բարոյիւք. և ընդ լծով ագահութեան ոչ հնազանդէին, և ընդ մեղադրութեամբ ոչ անկանէին, և ընդ երկիւղիւ ոչ փակէին. և ամենայն ոք որ տեսանէր զնոսա, ընթանայր ընդ առաջ նոցա զի հարցանիցէ զողջունէ նոցա սիրով սիրապէս։ Քանզի և տեսիլ նոցա խաղաղութիւն սփռէր ի վերայ տեսողաց. և իբրև զուռկան տարածեալ էին բանք ողջունի իւրեանց ի վերայ ապստամբողաց։ Եւ իբրև մտանէին ի գաւիթս սրբութեան և ճշմարտութեան, զի ոչ ոք էր որ տեսանէր զնոսա և խորշէր և գարշէր ի նոցանէ, քանզի ոչ ինչ անարժան և անպատեհ գործս գործէին, և վասն այսորիկ զուարթերեսք էին ի քարոզութիւն վարդապետութեան իւրեանց առ ամենայն ոք. զի զոր ինչ ասէին և ուսուցանէին և

խրատէին զայս, մինչեանք գործովք ցուցանէին յանձինս իւրեանց ։ Եւ լոռքն յորժամ տեսանէին թէ ըստ խօսս իւրեանց գործք իւրեանց էին, և զօր քանիւք ասէին՝ զնոյն և արդեամբ կատարէին, ապա այնուհետեւ առանց աշխատութեան և առանց երկք պատճառանաց աշակերտէին նոցա, մեծապէս հնազանդութեամբ խոստովանելով ի Քրիստոս, և փառաւորէին զԱստուած և գոհանային ցնծութեամբ՝ որ դարձոյց զնոսա ի մտաց մոլորութենէ ի լուսաւորութիւն աւետարանին ։

Եւ յետ ամաց ինչ մեռաւ Աբգար թագաւոր, և եկաց ի թագաւորութեանն մի յորդւոց իւրոց, այր չար և ապստամբող. ի ամենայն անօրէնութեամբ, որ ատեայր ըղխաղաղութիւն և ոչ ընդունէր զվարդապետութիւն քարոզութեան աւետարանին ։ Յղեաց առ Ադդէ եպիսկոպոս մինչդեռ նստէր յեկեղեցւոջն և խօսէր զպատգամս գրոց սրբոց յականջս ժողովրդեանն, և ասէ. “Արա ինձ խոյրս ոսկեղէնս զոր օրինակ առնէիր յառաջ հարց իմոց”։ Եւ ոչ առյանձն Ադդէ. առաքեաց անդրէն և ասէ. “Ոչ թողում ես զպաշտօնն Քրիստոսի որ աւանդեցաւ ինձ յաշակերտէն Քրիստոսի

Ադդէ առաքելոյ, և առնեմ խոյրս անիրա-
ւութեան ։ Այլ իբրեւ ետես նա եթէ ոչ
հաւանի նա կատարել զկամս նորա,
յղեաց խորտակեաց զսրունս նորա մինչդեռ
նստէր յեկեղեցւոջն և թարգմանէր ի մէջ
ժողովրդեանն ։ Այլ ի մեռանելն իւրում
երդմնեցոյց զՓղոտ և զԱբշղամայ, եթէ
աստէն իսկ ի տանս յայսմիկ ուր մեռանիմս
վասն ճշմարտութեան սորա՝ դիք զիս, և
աստէն թաղեցէք։ Այլ որպէս երդմնեցոյց՝
նոյնպէս արարին. Թաղեցին զնա ան-
դէն ի ներքոյ քան զմիջի դուռն եկեղեց-
ւոյն, ի միջի ընդ արս և ընդ կանայս։ Այլ եղեւ
սուգ մեծ և դառն յեկեղեցւոջն և յա-
մենայն քաղաքին վասն իրայն եղելոյ, որ-
պէս եղեւ սուգ և տրտմութիւն յորժամ
վախճանեցաւ բարիոք վկայութեամբ Ադդէ
առաքեալ վարդապետն նորա ի ձեռաց ամ
բարշտաց ի կողմանս արեւելից։ Այլ քանզի
իբրեւ խորտակեցին զոտս նորա՝ վաղվաղա-
կի մեռաւ փութապէս, և ոչ ժամանեաց
ձեռնադրել զՓղոտ, ապա գնացեալ Փղ-
ոտ յԱնտիոք, և ընկալեալ անդ զձեռնա-
դրութիւն քահանայութեան ի Սերապիոնէ
եպիսկոպոսէ. որ ինքն իսկ Սերապիոն ընկա-
լաւ զձեռնադրութիւն ի Զեփիրինոսէ ե-

պիսկոպոսէ ի Հռոմ քաղաքէ, որոյ ընկալեալ զքահանայութիւն ի Սիմոնէ վիմէ՝ որ ընկալաւ ի Տեառնէ. և եղև եպիսկոպոս ի Հռոմ քաղաքի ամս քսան և հինգ, յաւուրս Տիբերեայ կայսեր, որոյ Թագաւորեալ անդ ամս երեքտասան (52), որպէս են աւուրք Թագաւորաց: Եւ Թագաւորութեաննն Արգարու Թագաւորի և ամենայն Թագաւորաց զամենայն ինչ զոր հրամայէին Թագաւորքն, և զամենայն որ ինչ միանգամ լինի խօսք առաջի նոցա, գրի և դնի ի տունս յիշատակաց: Այնպէս և յՈւռհա քաղաքի Պարուրնա որդի Անակայ, որդւոյ Արգաշարադոյ դպրի Թագաւորին, գրեաց զամենայն ինչ որ միանգամ իրք եղեն Ադդէի առաքելոյ ի սկզբանէ մինչև ի կատարած, միաբանութեամբ ձեռնարկելով և Անանայ հաւատարմի Թագաւորին. և եդին ի տուն յիշատակաց քարտիսից, ուր դնէին մատեանք և օրէնք արքունականք. և որք գնէին և վաճառէին, և գրին ի միջի նոցա մուրհակք հաստատութեան, անդ պահին հաստատութեամբ (53).

ԳԻՒՏ ԽԱՉԻՆ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ

Ի վարդապետութենէ Թադէոսի սուրբ առաքելոյն, վասն առաջին գիւտ խաչին ի ձեռն Թագուհւոյն Պատրոնիկեայ[1].

Եւ արդ պատմեցից ձեզ վասն սուրբ խաչին, որ ի ձեռն հաւատացելոց՝ որ իբրեւ զձեզդ էին, երեւեցաւ սքանչելի զօրութեամբ, սուրբ խաչն Քրիստոսի։ Այն ամի Պատրոնիկէ անուն Կղօդիոսյ կայսեր, որ երկրորդ էր ի Հռոմ յետ Տիբերեայ կայսեր. եւ եղեւ երթալ Կղօդիոսյ կայսեր ի պատերազմ ի Սպանիա, ուր ապստամբեցին ի նմանէ։ Ընդ ժամանակս ընդ այնոսիկ էր Պետրոս ի Հռոմ քաղաքի, որ էր մի յաշակերտացն Քրիստոսի. տեսեալ կնոջն Պատրոնիկեայ զնշանսն եւ զսքանչելիսն զոր առնէր Պետրոս յանուն Յիսուսի Քրիստոսի, զարմանայր եւ հաւատայր Աստուած, եւ արհամարհէր զկուռս եւ զնոցին պաշտամունսն՝ որոց երկրպագանէր։ Եւ հաւատայր Աստուած Հայր մեր եւ ի Տէր մեր

(1) Զտարբերութիւնս այլ եւ այլ օրինակացն զանց առնեմք՝ բաց ի կարեւորագունից սմանց։

Յիսուս Քրիստոս և ի Հոգին սուրբ. և ընդունէր մկրտութիւն, և փառաւոր առնէր զԱստուած ընդ քրիստոնէայսն. և պատուէր և մեծարէր զուրբ զառաքեալն Պետրոս, և յօժարութեամբ լսէր նմա.

Եւ յետ այսորիկ կամեցաւ երթալ Երուսաղէմ և տեսանել զտեղիսն զայնոսիկ յորս շրջեցաւ Քրիստոս և արար անդ զօրութիւնս: Եւ փութապէս գնաց ի Հռոմէ և եկն Երուսաղէմ ինքն և երեք որդիքն իւր և երկու դստերքն, և մին էր կոյս. և այլ ևս բազմութիւն ընդ իւր, որպէս թագուհի մեծափառութեամբ եկեալ: Եւ ի մտանելն նորա Երուսաղէմ՝ ելին ընդ առաջ նորա ամենայն քաղաքն, և ընկալան զնա մեծապատուով որպէս դշխոյ և զտիկին Հռոմայեցւոց աշխարհին:

Եւ Յակոբոս էր առաջնորդ եկեղեցւոյն Երուսաղէմի. իբրև լուաւ եթէ քրիստոնէական հաւատովն է, եկն առ թագուհին որ էր յապարանսն Հերովդի: Եւ իբրև ետես տիկինն զՅակոբոս՝ ուրախ եղև, և ընկալաւ զնա մեծաւ պատուով որպէս զՊետրոս. և պատմեաց Յակոբոս ըզզօրութիւնսն և զբժշկութիւնսն Քրիստոսի տիկնոջն, և զտեղիսն ուր յայտնեաց զքան

չէ՛ր Քրիստոս որդին Աստուծոյ ։ Եւ ասէ թագուհին ցՅակոբոս. «Ցոյց ինձ զԳողգոթայն ուր խաչեցաւն Քրիստոս ի Հրէից, և զխաչափայտն յորմէ կախեցաւ, և զգերեզմանն նորա»։ Ասէ Յակոբոս. «Այդ ոչ է ըստ մերում իշխանութեանս, այլ Հրէայքն իշխեն, և ոչ տան թոյլ երթալ մեզ ի Գողգոթայն և ի Յարութիւնն. և ոչ ըզխաչն ցուցանեն մեզ. այլ և հալածեն եւս զմեզ. և ի բանտս և ի կապանս արկանեն, և ի նեղութիւնս բազումս նեղեն զմեզ՝ զի մի քարոզեսցուք զաւետարանն փրկութեան յանուն Քրիստոսի որով փրկեցան տիեզերք»։

Իբրեւ լուաւ զայս թագուհին, հրամայեաց կոչել զգլխաւորս Հրէիցն, զքահանայսն և զհրամանատարսն, զԱնիա որդին Անանիայ, և զԳողողիա որդի Կայիափայ, և զՅուդա որդի Արդատաղամայ[1]. և ածին զնոսա ։ Ասէ ցնոսա տիկինն. «Տուք ի ձեռս Յակոբայ և ընկերաց նորա զԳողգոթայն և զԳերեզմանն և զխաչափայտն Քրիստոսի. և մի ոք իշխեսցէ արգելուլ զդոսա ըստ պաշտամանն իւրեանց սպասա-

(1) Ոմանք՝ Ադբատաղամայ ։

ւորել տեղեացն որբութեան» ։ Եւ զայս տացեալ ցնոսա յարուցեալ ինքն և որդիք իւր և դստերք, և որ ընդ նմայն էին՝ տեսանել զտեղին որբութեան, և յանձն առնել Յակոբայ և որ ընդ նմայն էին ։

Եւ եկն եմուտ ի Գերեզմանն հանդերձ ուստերօք և դստերօք իւրովք . և եգիտ երիս խաչս , և ոչ գիտէր թէ որ իցէ Քրիստոսին ։ Ի նոյն ժամայն անկաւ կոյս դուստր նորա և եհան զոգին առանց պատճառանաց իւիք ։ Իբրեւ ետես դշխոյն եթէ մեռաւ դուստրն իւր առանց վնասու , ամբարձեալ զաչս իւր և ծունր կրկնեալ կայր յաղօթս և ասէր . «Քրիստոս Աստուած որ ետուր զանձն քո ի մահ փոխանակ ամենայն արարածոց , և եկեր ի խաչ ի տեղւոջս յայսմիկ վասն փրկութեան ամենայն մարդկան. և մեռար և եդար ի գերեզմանիս յայսմիկ՝ զի կեցուսցես զամենեսեան որ իցեն ի գերեզմանս . և յարեար որպէս զԱստուած կենդանարար յամենայնի , և յարութեամբդ քո յարուցեր զմարմինս ընդ քեզ ։ Եւ արդ տէր Աստուած ամենայնի լուիցեն հեթանոսք և Հրեայք խաչահանուք . և տորնհար լինիցին նոքա ամենեքեան ինձ , և հեթանոսք մոլորեալք կռոցն պաշտօնեայք և

երկիրպագուք գրօշելոցն՝ յորոց դարձայ ես յաստուածգիտութիւն, այժմ ուրախա-ցին այսն առնելով զիս և ասասցեն. Այս եղեւ նմա յաղագս Թողլոյ նմա զաս-տուածն, և խոստովանելոյ զՔրիստոս զոր ոչ գիտէր, և երթեալ պատուեալ զտեղի խաչելութեան նորա և զգերեզմանն որպէս զԱստուծոյ : Աղաչեմ զքեզ Քրիստոս փրր-կիչ աշխարհի, լուր պաղատանաց աղախնոյ քո վասն փառաւորեալ անուանդ քո սրբոյ. մի արգելուր զշնորհս բարերարութեան քո վասն անարժանութեան իմոյ, որ փոխանակ Աստուծոյ պաշտեցի զպատրանս. այլ վասն փառաւորեալ անուանդ քո սրբոյ ցոյց զս-քանչելիս քո այժմ, և արա առ մեզ զնշան բարի, զի մի հայհոյեսցի անուն քո սուրբ ի Թշնամեաց խաչի քո : Քրիստոս փրկիչ իմ, մի անտես առներ զյուսացեալս և զապա-ւինեալս ի քեզ ": Իւ բազում հառաչանօք և արտասուօք գոչէր առ Տէր՝ զի արասցէ այցելութիւն որպէս զԱստուած :

Մատուցեալ առ դշխոյն երէց որդին իւր և ասէ. «Լուր ինձ մայր իմ զոր ա-սեմս. ինձ այսպէս Թուի ի խորհուրդս իմ, եթէ մահս որ յանկարծահաս եղեւ քեռս իմոյ, ոչ եթէ ընդունայն ինչ եղեւ, այլ

Նորաքանչ և հրաշալի զարմանս զմտաւ ած-
ցես, զի փառաւորեցի մեծ անուն Քը-
րիստոսի, և ոչ եթէ հայհոյեցի վասն մահ-
ուան սորա որպէս կարծեն չարքն: Ահաւա-
սիկ մնաք ի գերեզմանս, և երիս խաչս
տեսաք, և ոչ է յայտ եթէ որ է Քրիստո-
սին՝ յորոյ վերայ խաչեցաւն և եհեղ զա-
րիւնն իւր սուրբ, և որ աւազակացն որ
ընդ Քրիստոսի խաչեցան ի Հրէիցն: Արդ
այժմ մահուամբ քեռս խնդ յայտնեսցի զօ-
րութիւն սուրբ խաչին՝ յորում խաչեցաւ
Քրիստոս Աստուած: Քանզի ոչ անփոյթ
առնէ Քրիստոս վասն այնոցիկ որ հաւա-
տան ի նա և խնդրեն զշնորհս ողորմութեան
նորա»: Յայնժամ ընկալաւ թագուհին զա-
ասացեալն յորդւոյն իւրմէ, և հաւատաց ե-
թէ ի վերին շնորհացն ազդեցաւ նմա, և
փոքր ինչ սթափեցաւ ի դառն ոգոյն: Եւ
մատուցեալ առ զմի ի խաչափայտիցն և եդ
ի վերայ մեռելոյ դստերն իւրոյ. և եկաց
յաղօթս առ Տէր և ասէ. «Քրիստոս փըր-
կիչ աշխարհի, որ ցուցեր զզօրութիւնս և
զքանչելիս ի տեղւոջս յայսմիկ, որպէս լը-
ւաք և հաւատացաք ի քեզ: Յիսուս փըր-
կիչ և կեցուցիչ, եթէ քո է խաչս այս և ի
սմա բեւեռեցար և տարածեցեր զբազուկս

քո զամենայօր . յայտնեա զմեծութիւն զօրութեան քո . որ առեր մարմին ի սրբոյ կուսէն Մարիամայ , և եղեր մարդ . և խաչեցար և չարչարեցար և եդար ի գերեզմանիս յայմիկ . և յերրորդ աւուր յարեար և յարութիւն պարգևեցեր ազգի մարդկան. այժմ կենդանացո զդուստրս իմ յանուն քո Խաչի , և փառաւորեսցիս Տէր ի դառնալ հոգւոյ սորա ի սմա . և ամաչեսցեն Հրեայք խաչահանուք և հեթանոսք խաւարեալք ի ճշմարիտ լուսոյ , և հաւատացեալք օրհնեսցեն զքեզ Քրիստոս Աստուած որ տէրդ ես երկնի և երկրի ": Եւ ասացեալ զաղօթքս զայս՝ լուռ լինէր իբրև ժամ մի , և ոչ ինչ երևէր զօրութիւն Խաչին: Եւ ի բաց առեալ զայն՝ դնէր զմիւսն , և դարձեալ կայր յաղօթս առ Տէր հառաչանօք և արտասուօք և ասէր . " Տէր Աստուած որ յանհարկելդ քո արարան արարածք ամենայն՝ երևելիք և աներևոյթք . և հրամանաւ քո հաստատեալ կան ամենայն եղեալքս առ ի քէն : Աստուած յաւիտենական որ եկիր ի փրկել զախեղերս ամենայն կամաւոր խաչելութեամբ քո , և կամիս զկեանս ամենայն մարդկան զի կեցցեն և ի գիտութիւն ճշմարտութեան եկեսցեն . զի դու ես մարդասէր փրկիչ : Քրիս-

տուս յոյս հաւատացելոց՝ թէ քո է խաչս
այս յորոյ վերայ հեղեր զարիւն քո, յայտ-
նեա զզօրութիւն քո, և կենդանացո զդու-
ստր իմ. որ բազում մեռելոց յարութիւն
պարգևեցեր քոց հաւատացելոց վա-
սն անուանդ քոյ սրբոյ, և լիցի ուրա-
խութիւն հաւատացելոց ի ձեռն երև-
ման սքանչելեաց քոց, և նկուն լիցին ատելք
ճշմարտութեանն Հրէայք և հեթանոսք՝ որ
ոչ հաւատացին գալստեան քո և կամաւոր
չարչարանաց և մեծամեծ սքանչելեաց քոց
զոր տեսիր ես տանել. այժմ երևեսցի
ի դստերս իմս. և մեք արժանի լիցուք
փառաւորել զքեզ Քրիստոս Աստուած ամե-
նայն հաւատացելովքս ի քեզ. յոյս և ապա-
ւէն և օգնական. և ճշմարտեալ սիրով ընդ
ամենայն հաւատացելովս հանցուք զօրհնու-
թիւն ամենազօր տէրութեանդ ։ Եւ
ատացեալ նորա զայն՝ լուռ եկաց իբրև ժա-
մս երկուս, և ոչինչ ցուցանէր խաչն զօ-
րութիւն սքանչելեաց որպէս յուսայրն ։ Եւ
յետ այսր ամենայնի ի բաց առեալ և զայն
եւս խաչ ի դստերէն իւրմէ, և առեալ զեր-
րորդն դնէր ի վերայ նորա. և մինչ կա-
մէր ամբառնալ զաչս իւր և հայել յերկինս
և բանալ զբերան իւր և կալ յաղօթս առ

Աստուած որդւոյն իւրով հանդերձ, նոյն ժամայն ի մերձենալ խաչին խել և խել ի գլխակրին՝ յական թօթափել յանկարծակի դուստր նորա յարեաւ ի մեռելոց. և յարուցեալ փառաւորէր և օրհնէր զԱստուած, որ խաչիւն իւրով կեցոյց զնա։

Իբրև ետես ամբոխն եթէ ՚ի զօրութենէ խաչին յարեաւ դուստր նորա ՚ի մեռելոց, զարհուրեալ հիացաւ յոյժ, և անկեալ ՚ի վերայ երեսաց իւրոց՝ երկիրպագանէր և համբուրէր զսուրբ Խաչն Քրիստոսի. և գոհանայր ի վերայ անպատում սքանչելեացն՝ զոր եցոյց Տէր ի ձեռն զօրութեան սուրբ Խաչին. և փառաւորէր ուստերօք և դստերօք իւրովք զՏէր ամենակալ. և առաւել եւս հաստատէին ի հաւատս՝ որ ի տէր մեր Յիսուս Քրիստոս և ի սուրբ Խաչ նորին. և թէ արդարև Յիսուս Քրիստոս է որդի Աստուծոյ. և այս՝ Խաչ նորա. որ և կենագործելոց է զհաւատացեալս իւր սովաւ, և ապաւէն և օգնական և պահապան հաւատացելոց և յաղթութեան նշան ընդդէմ երևելի և աներևոյթ թշնամւոյն, որ հակառակին ճշմարտութեան աւանդին որ ի Քրիստոս Յիսուս։ Ասէ ցթագուհին որդին իւր. «Եթէ այս այսպէս ոչ էր լեալ, ոչ էր յայտնեալ զօ-

րութիւն խաչին Քրիստոսի, և ոչնչութիւն աւազակաց խաչիցն. ահա այսուհետև սուրբ խաչն Քրիստոսի մեծացի, և մեք ուրախասցուք ի սքանչելի զօրութիւն նորա, և Քրիստոս Աստուած սովաւ փառաւորեսցի այժմ և յաւիտեանս »:

Եւ ապա զխաչն Քրիստոսի ետ ցՅակոբոս զի զգուշութբ պահեսցի և պատուեսցի. և հրամայեաց շինել եկեղեցի ի Գողգոթա ուր խաչեցաւն Քրիստոս, և ի գերեզմանին՝ ուր թաղեցաւն. և զամենայն սուրբ տեղիսն պատուեաց շինուածովք, զի լինիցին ժողովրդանոցք պաշտաման՝ յորս օրհնեսցի Քրիստոս Աստուած ի տուէ և ի գիշերի: Եւ տեսեալ դշխոյին զամենայն քաղաքն ժողովեալ ի տեսիլ մեծի սքանչելեացն, հրամայեաց դստերըն իւրոյ՝ յորոյ վերայ զօրութիւն սուրբ խաչին ցուցաւ, զի առանց սքօղելոյ երևեսցի ժողովրդեանն՝ որ կամէին տեսանել, որպէս զի տեսցեն զնա և փառաւորեսցեն զԱստուած ի վերայ անպատում սքանչելեացն՝ զոր ի նմա եցոյց ի ձեռն սուրբ խաչին, զի հաւատացեալքն ուրախասցին, և թշնամիք խաչին և ատելքն Քրիստոսի յամօթ լիցին:

Բայց ժողովք Հրէից և հեթանոսաց ուրացողաց յոյժ տրտմեցան ընդ հրաշագոր-

ծութիւնն որ եղեւ ի գալստեանն հաւատացեալ դշխոյին, զի տեսանէին զբազումս որ հաւատային 'ի Տէր. և համբաւ նշանացըն յամենայն տեղիս պատմէր, և մեծ ծանայր անուն Տեառն, և փառաւոր լինէր ի վերայ զարմանագործութեանցն: Եւ եղեւ խաղաղութիւն(1) մեծ ամենայն եկեղեցւոյն Երուսաղէմի, և ի քաղաքսն որ շուրջ զնովաւ էին. և լուեալ զայս տային օրհնութիւն Աստուծոյ:

Եւ յետ այսր ամենայնի ել Դշխոյն յԵրուսաղեմէ խրովքն ամենեքումբք՝ զի երթիցէ ի Հռոմ. և ուր հասանէր ի քաղաքս՝ գային ամենեքեան ի տեսութիւն դստերն խորոյ յարուցելոյ 'ի մեռելոց. և ուսանէին ի սքանչելեայն երեւումն ի ձեռն սուրբ խաչին Քրիստոսի(2): Եւ եմուտ ի Հռոմ դշխոյն, և պատմեաց Կղօդիայ կայսեր զամենայն եղեալսն յանուն Քրիստոսի ի ձեռն սուրբ խաչին, որ երեւեցաւ դստերբ նորա կուսի յԵրուսաղէմ՝ մեռանել և յառնել: Եւ լը-

(1) Յիշէ և Ղուկաս զխաղաղութիւն եկեղեցւոյ այսր ժամանակի ի Գործս Առաքելոցն Գլ. Թ. 31. «Բայց եկեղեցին ընդ ամենայն Հրէաստան և ի Սամարիա և ի Գալիլեա ունէր խաղաղութիւն. շինեալ և երթեալ զհետ երկիւղի Տեառն».

(2) Ահա՝ առաջին երեւումն խաչին Քրիստոսի.

ւեալ կայսերն փառաւոր առնէր զԱստուած. և հրամայեաց զամենայն Հրեայսն հալածել ի Հռոմայ: Եւ արդ պատմէր Պօղոսի և Պետրոսի՝ զքանչելիսն որ եղեւ, նաեւ ամենեցուն զզօրութիւն խաչին Քրիստոսի: Եւ ամենեցուն լուեալ փառաւորեցին զԱստուած:

Արդ՝ զայս ամենայն որ պատմեցաւ՝ ի միտ առէք, և հաւատացէք ի Քրիստոս, և ունիցիք զսուրբ խաչն կեցուցիչ և ապաւէն ամենայն հաւատացելոց որ յուսան ի Քրիստոս. Եւ Յակոբոս որ էր գլուխ եկեղեցւոյն Երուսաղէմի, որ էր հաւատարիմ այր ի Տէր, գրեաց զայս ամենայն զոր ետես ինքն, և ծանոյց առաքելոյն որ էին քարոզք Քրիստոսի և ընկերք Յակոբայ. նոյնպէս և նոքա քարոզեն և ցուցանեն զզօրութիւնն և զքանչելիսն որ ի Քրիստոս: Եւ զկնի մահուանն Կղօդեայ և Պատրոնիկեայ Հրեայքն գրգռեալ ի վերայ հաւատացելոյն, և յարուցեալ հալածանս՝ փախստական արարին զհաւատացեալսն. ըսպանին և զՅակոբոս զեղբայրն Տեառն, և առեալ թաղեցին զսուրբ խաչն յերկրի ի տեղւոջ գագաթանն՝ անյայտ ի մարդկանէ.

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ

1. Ի Թուական Սելեւկեանց, որ համապատասխանէ գրեա թէ 32 ամաց ծնընդեանն Քրիստոսի։ Զայն թուական ի գործ ածէին և Եգիպտացիք, որ սկսանի ի թագաւորութենէն Սելեւկեանց։

2. Ի բնագիրն եղեալ էր յայտնի սխալմամբ՝ Բագաուրաբեան։

3. Մանովայ անուանէին Ասորիք զհայրն Աբգարու, որ է Արշամ ըստ Մովսէսի Խորենացւոյ, որպէս տեսցի ի ստորեւ և այսու անուանակոչութեամբս։

4. Սխալեալ համարի և աստ, զոր փոքր մի յետոյ ուղղէ Մարիհաբ կոչելով, որ էր ըստ Խորենացւոյ և ըստ Յովհաննու կաթողիկոսի՝ բդեաշխ Աղձնեաց։ Իսկ Շամշագրամ նահապետ էր Ապահունեաց։

5. Աբշլոմ է Աւաքինոս՝ որդի Եւստորգեայ, ըստ Խորենացւոյն. Բ. 30։

6. Ընթերցիր զգլուխ Ի. համար. 14—36 Յովհաննու աւետարանին։

7. Զոր Խորենացին Փիլիպ կոչէ, աստ Անդրէ ասէ. զոր Վիկտոր Լանկլուա յարմարագոյն համարի ի բերան հեթանոս պատմագրին։

8. Արժանի գիտողութեան է աստ պատասխանին զոր տայ Քրիստոս թղթոյ Աբգարու արքային, ոչ գրով այլ բանիւ ըկալ, որ հաւատարմագոյն եւս է՝ անհարկեալ միոք ի հանգամանս կենաց և փորուց Փրկչին. Իսկ Խորենացին զի առէ գրով առաքեալ զպատասխանին ի ձեռն Թովմայի առաքելոյ, զորոյ և զպատճէնն ի մէջ բերէ, տայ մեզ կարծել՝ եթէ բաց ի յիշատակարանացն Եդեսիոյ՝ էին նորա և այլ աղբիւրք յորոց ահա ժողովեաց զդէպս իրաց այսր ժամանակի, որպէս հաւաստի ցուցանեն համառօտ իմաստք պատասխանւոյն Մառինոսի առ Աբգար (Բ. 30.) և նամակքն զորս ընդ Տիբերեայ կայսեր թղթեաց. յորս գտանին որոշագոյք ինչ իրաց՝ զորովք զանց առնէ անուանեալ պատմագիրս մեր այս:

9. Ադդէ կամ ըստ այլոց Ադէ անուանէ զսուրբ Առաքեալն Թադէոս, Թերեւս ըստ Ասորւոյն հնչման, յորմէ մակաբերի եթէ և աշակերտ իւր կերպարագործն Ադդէ որ յաջորդեաց զնա, յիւր անուն կոչեցաւ:

10. Մովսէս Խորենացի, յորմէ առեալ և Յովհաննէս կաթողիկոս՝ զՏուբիա ասեն լինել ի տոհմէն Բագրատունեաց, և պաշ-

տեղ գհրէութիւն ։

11. Ս[illegible] բայն ունի աստ զնշանա-կութիւն ազդելոյ կամ ծանուցանելոյ, որ-պէս և ի ստորև յերկուս տեղիս ։

12. Արկնութիւն համարին բառքս [illegible] ։

13. Նախ ակամբ ընագրին կայսերական գրատան Պարիզու (ըստ գաղղ. թարգմա-նութեան.) պատմել գլխոյ խաչին՝ որ ե-ղեւ ձեռամբ Պատրանիկեայ ոփինոյն Սեղո-գիոյ կայսեր ։

14. Ի բնագրին՝ [illegible] ։

15. Զնախագրութիւնն մեր, որ պակա-սէր, յաւելաք առ ի պարզութիւն մտացն ։

16. Գաղղ. թարգմանութիւնն զանց առնէ ի մէջ բերել զքարոզութիւնս սուրբ առաքելոյն ։

17. Ի բնագրին՝ [illegible] ։

18. Ի բնագրին՝ [illegible] ։

19. Թուի մնացեալ նախդիրն փոխա-նակ գրելոյ՝ [illegible] ։ Իսկ բառքդ [illegible], եթէ չգուցեն վրիպակք գրչի, մե-կնութեան են կարօտ ։

20. Նշանաւոր է վարդապետութիւն դաւանութեանս առաջնոյ և առաքելական

դարուն, այն է ասել՝ Աստուած խաչեալ մարդ-կեղէն մարմնովն, որում հետեւի ցարդ ուղղափառ եկեղեցին Հայաստանեայց, որ և յերգս սրբասացութեան իւրում երգէ ուղղափառ միտք։

21. Թուի և աստ թերութիւն իմաս-տից լինել, կամ այլայլութիւն բառից։

22. Ընթերցիր ճշդիւ.

23. Մանէր կամ Մանայէր բառ անուանելոյ փիւնիկեցւոց և Ամորհացւոց՝ է լեառնն Հերմոնի, կամ լաւ եւս՝ շղթայք լերանցն Հերմոնի յայնկոյս Յորդանանու, մերձ յաղ-բերակունս նորա։ Յայնմանիկ կողմանց ասէ լինել հայրենեօք սուրբ Առաքեալս. իսկ առ հնագոյն պատմիչս ոչ ուրեք գտանի ա-նուն հայրենեաց սորին, զոր ոմանք կար-ծեօք ասացին զնա Անտիոքացի լինել։

24. Ի մեծ Ճառընտրին, համար 1. հատ. Ա. գլուխ. հէ, առեալ ի սոյն գրոց Թա-դէի, յաւելուածով իմն, և ուրեք փոփո-խութեամբ բառից և կազմութեամբ իմաս-տից խօսի վասն յարութեան մեռելոց, զոր արժան համարիմք աստէն դնել. «Արդ հո-գիք ամենայն մարդկան որ ելանեն ի մարմնոյ աստի, է նոցա օթեւանք և բնակութիւն ի հանգստեան. քանզի ոչ խափանին միտք

և ուշ ոգւոյն , քանզի նկարագիր անմահին Աստուծոյ նկարագրեալ է ի նոսա. զի ոչ է իբրեւ զմարմին անզգայ որ ոչ իմանայ զապականութիւն ոգեղութեան որ զնովա-անկանի. բայց վարձ հատուցման ոչ կարէ ընդունել առանց նորա. քանզի ոչ եթէ հոգւոյն միայն է վաստակն , այլ և մարմնոյն՝ որ բնակեալն է ի նմա : Բայց վասն զի եկն Տէր մեր յաշխարհ , զի ուսուցանիցէ և յայտնեսցէ մեզ , եթէ կատարած աշխարհի լինի , և յարութիւն մեռելոց մարդկան. և յայնժամ առուր նկարին վարք իւրեանց , և լինին մարմինք նոցա որպէս մագաղաթ լի գրով ճշմարտութեան : Եւ ոչ ոք է որ ոչ գիտէ զդպրութիւն. քանզի ամենայն ոք ընթեռնու զգիր դպրութեան իւրոյ. և զհամար գործոց իւրոց ի մատունս ձեռաց իւրոց ունիցի , որպէս զի տգէտք և տխմարք և գիտունք տեղեակք լինին դպրութեան նորա. յորում ոչ ոք ասիցէ ցընկեր իւր , թէ եկ ընթերցիր ինձ զայս. վասն զի մի վարդապետութիւն և մի ուսումն թագաւորէ ի վերայ ամենայն մարդկան : Քանզի այժմ խորհրդովք ձերովք պատճառէք զանգիտութիւն , բայց ի ճշմարտութենէս ոչ կարէք պատճառել , յասել մարգարէին՝

եթէ, Եղիցին ամենեքեան ուսեալք յԱս-տուծոյ»:

25. Ի բնագրին՝ Նոյա, թէպէտ և այնպէս մթին են իմաստք:

26. Զայսոսիկ անուանս կարգ յիշէ և Խորենացին ի Բ. 3:

27. Ի բնագրին՝ ԵՆ:

28. Հաւատացեալք՝ Քրիստոնեայք կոչե-ցան յամի ծննդեան Քրիստոսի 42, ութ ամաւ յետոյ քան զքարոզութիւնն Թադէ-ոսի յայս է՝ եթէ նա ինքն հեղինակն յե-տոյ մուծեալ է ի գիրս իւր զանուանակոչու-թիւնս որ տուաւ հաւատացելոց. և կամ թարգմանիչք յայս բառ հեղին բառ ընդհանուր սովորութեան: Այսու ան-ուանակոչութեամբ վարի և Խորենացին ի թղթին Տիբերեայ առ Աբգար:

29. Ի բնագրին՝ Նմա:

30. Ի բնագրին՝ Եկեղ:

31. Ի բնագրին՝ Նորա:

32. Թուի վրիպակ գրչի, փոխանակ գը-րելոյ ԽՄԱՄ: Իսկ յասելն՝ ՅՂԵԱՅ ԱՌ ԻՍ, չէ պարտ իմանալ զթուղթ, այլ զլուր կամ զծանօթութիւն զանձնէն, զոր վերագոյն Առաքեայց ասաց. այն է ծանոյց, որպէս յետա-գոյ բանիւքն պարզաբանէ:

33. Ի բագրին՝ [illegible], թերեւս
ընթեռնլի է՝ [illegible]։

34. Մովսէս Խորենացի կոչէ զնա Անա-
նուն. իսկ զկինն Աբգարու՝ Հեղինէ, զոր բն-
նագիրն Ղերուբնայ Շղամաթէ կոչէ, այն
է Շողամէ կամ Սողամէ։

35. Ի բնագրին՝ [illegible] [illegible]։

36. Ճշմարիտ նկարագիր քրիստոսական
եկեղեցւոյն հիմնեալ ի վերայ ազատու-
թեան կամաց եւ խղճի մտաց մարդկան։

37. Եթէ նոր կտակարանս պարտիմք
իմանալ զչորեսին աւետարանսն, համարի
այս՝ որպէս ի յառաջաբանին ասացաք, վրի-
պակ ժամանակագրական, քանզի որ քան
զայլ աւետարանիչսն կանխեաց գրել զՔր-
իստոսն՝ Մատթէոս, սակայն եւ նա փոքր ինչ
յետոյ էր քան զվկայութիւն Ադդէի։ Նոյն-
պէս եթէ առնումն [illegible] [illegible]՝ պար-
տիմք իմանալ զերկրորդ գիրսն Ղուկասու,
դարձեալ սխալ ընդդէմ կարգի ժամանա-
կաց, զի յոյժ յետոյ քան զնահատակու-
թիւն Թադէի գրեցաւ այն։ Այն օրինակ
են եւ զորս յիշէ 50, ծանօ 49, խօսի ըղ-
թղթոյն Պօղոսի, եւ ըստ ամենայն հաւա-
նութեան՝ յետոյ մածան յառաջական ըն-
դիրսն առ զգուշութիւն հաւատացելոց։

38. Անյայտ է բառս ճղ–ճ–ճէից, եթէ չգուցէ սխալ յուղղագրութեան.

39. Ի բնագրին՝ է փո–գո–րի–ն.

40. Ի բնագրին ունէր ան–ն, զոր ըստ մտացն ուղղեցաք.

41. Մովսէս Խորենացի զպատճէն Թղթոյն Աբգարու առ Ներսեհ ի մէջ բերէ, առեալ ամենայն հաւանութեամբ՝ յայսցիկ գրոց. իսկ Թարգմանիչք որ համառօտողք համարին յիշեալ գրոցն, զանց առնեն զԹղթոյքն, զիմաստն և եթ բառական վերկուցեալ ածել ի տեղեկութիւն.

42. Խորենացի յաւելու աստ յիրմէ, որպէս ինձ թուի, զյատկացուցիչ բառս Հայոց։ Քանզի ի գիրս յայսմիկ ոչ ուրեք Աբգար կոչի Թագաւոր Հայոց. այլ արքայ Եդեսիոյ, որում համաստի հեղինակ գրոյս Ասորի լինել ազգաւ, և այն ինքն է դիւանադպիր նորին Վերոբնա։ Իսկ ի Թղթոյն եւս գտանին յաւելուածք կամ յապաւումնք իմաստից և ամբողջ պարբերութիւնք առ Խորենացին, որպէս ակներեւ տեսանի ի բաղդատել մեր ընդ միմեանս, զոր վասն ի մէջ բերեմք. նախ զԹուղթն Աբգարու առ Ներսեհ.

«Աբգար արքայ Հայոց, որդւոյ իմոյ Ներսեհի խնդալ։ — Զգիր ողջունի քոյոյ տեսի, և զՊերոզ լուծի ի կապանաց, և զվը-նաս նորա թողի նմա. և եթէ կամ իցէ քեզ՝ կարգեսցես զնա ի վերակացութիւն Նինուէի՝ որպէս և կամիս։ Այլ վասն այնր զի գրեցեր առ իս, թէ տուր առնել զայրդ բժիշկ որ գնչանոտ առնէ և քարոզէ այլ աստուած ի վեր քան զհուր և զջուր, զի տեսից և լուայ դմա, նա ոչ էր բժիշկ ըստ արուեստի մարդկան, այլ աշակերտ էր որդւոյն Աստուծոյ արարչին հրոյ և ջրոյ. և վիճակ հասեալ ի կողմանս Հայոց առաքեցաւ։ Բայց յընկերաց նորա գլխաւորաց Սիմոնն անուն, նա ի կողմանս Պարսից առաքեալ է. խնդիր արարեալ լուիցես նմա, յորժամ և հայրն քո Արտաշէս։ Նա նա բժշկեսցէ զամենայն հիւանդութիւնս, և ճանապարհ կենաց ցուցցէ»։

Թուղթ Աբգարու առ Տիբերիոս։

«Աբգար արքայ Հայոց, տեառն իմում Տիբերի կայսեր Հռոմայեցւոց խնդալ։ — Գիտելով գիտեմ թէ ոչ ինչ ծածկի ի քումմէ թագաւորութենէդ, այլ իբրեւ զմտերիմ քո աւելի եւս իմացուցանեմ ի ձեռն գը-

րոյ. զի Հրեայք որ բնակեալ էին ի գաւառս Պաղեստինացւոց, ժողովեալ խաչեցին զՔրիստոս առանց իրիք յանցանաց՝ ի վերայ մեծամեծ երախտեացն զոր արար առ նոսա նշանս և սքանչելիս. մինչև զմեռեալս անգամ յարուցանել: Այլ գիտեա՝ զի զօրութիւնքս այս ոչ էին սոսկ մարդոյ՝ այլ Աստուծոյ. զի և ի ժամանակին յորում խաչեցին զնա՝ արեգակն խաւարեցաւ, և երկիր շարժեալ տատանեցաւ. և ինքն յետ երից աւուրց յարեաւ ի մեռելոց, և երեւեցաւ բազմաց: Այլ այժմ յամենայն տեղիս անուն նորա ի ձեռն աշակերտաց նորա սքանչելիս մեծամեծս կատարէ. որ և առ ի նքեան եցոյց յայտնապէս: Այլ արդ այսուհետև տէրութիւնդ քո գիտէ. որ ինչ արժանն է հրամայել ի վերայ ժողովրդեան Հրէից որք զայն գործեցին, և գրել ընդ ամենայն տիեզերս զի երկրպագեսցեն Քրիստոսի իբրև ճշմարիտ Աստուծոյ. Ողջ լեր »:

Պատասխանի Թղթոյն Աբգարու ի Տիբերեայ:

« Տիբերիոս կայսր Հռովմայեցւոց, Աբգարու Թագաւորի Հայոց խնդալ: — Թուղթ մտերմութեանդ քո ընթերցան

տուողի իմ. վասն որոյ շնորհակալութիւն ի մէնջ քեզ հասցէ ։ Թէպէտ և ի բազմաց մեր լուեալ զայդ յառաջագոյն. եցոյց և Պիղատոս ստուգապէս վասն նշանացն նորա, և եթէ յետ յարութեանն ի մեռելոց հաւատարիմ եղեւ բազմաց՝ թէ Աստուած է ։ Վասն որոյ և ես կամեցայ առնել զայդ՝ զոր և դու խորհեցար ։ Այլ քանզի սովորութիւն է Հռովմայեցւոց՝ Աստուած ի հրամանէ թագաւորի միայնոյ ոչ նստուցանել, մինչեւ ոչ փորձեալ քննեսցի նա ի Սինկղիտոսէն, վասն որոյ և իմ յայտնեալ զբանս զայս Սինկղիտոսին, արհամարհեաց Սինկղիտոսն՝ զի ոչ քննեցաւ նա յառաջագոյն ի սմանէ ։ Այլ մեք առաք հրաման ամենայն ումեք որում և հաճոյ թուեսցի Յիսուս՝ ընկալցին զնա ընդ Աստուածս, և մահ այնոցիկ սպառնացեալ որ չարախօս կացցեն ըզքրիստոնէից ։ Իսկ վասն ժողովրդեանն Հրէից՝ որ յանդգնեցան խաչել զնա, զորմէ լսեմ թէ ոչ արժանի խաչի էր նա և մահու, այլ պատուի և երկրպագութեան, յորժամ առից պարապումն ի պատերազմէս Սպանիացւոց ապստամբողաց յինէն, քըննեալ հատուցից նոցա զարժանն »։

ԵՐԿՐՈՐԴ ԹՈՒՂԹ ԱԲԳԱՐՈՒ ԱՌ ՏԻԲԵՐ։

«Աբգար արքայ Հայոց. տեառն իմում Տիբերի կայսեր Հռովմայեցւոց խնդալ։ — Զթուղթ գրեալ ըստ արժանի քոյդ տէրութեանդ՝ տեսի, եւ ընդ հրաման մտածութեանդ քո ուրախացայ. եւ եթէ ոչ ցասուցցես ինձ, գործ Միգդղիտոսիդ յոյժ այպանելի է. քանզի առ դատս ի քըննութենէ մարդկան տուեալ լինի աստուածութիւն։ Եւ արդ այսուհետեւ եթէ ոչ լինիցի հաճոյ Աստուածն մարդոյն, Աստուած լինել նա ոչ կարէ. և իբրեւ յայսմանէ մարդոյն արժան է քաւել զԱստուածն։ Բայց քեզ տեառն իմոյ հաճոյ թուեսցի առաքել զայլ ոք յԵրուսաղէմ փոխանակ Պիղատոսի, զի լուծցի նա անարգանօք յիշխանութենէն յոր կարգեցեր զնա, վասն զի արար զկամս Հրէից, և խաչեաց զՔրիստոս ի տարապարտուց առանց քոյդ հրամանի։ Ողջ լինել քեզ ըղձամ»։ Բ. 33. Ի Յե[illegible]գիր։

Արժանի դիտողութեան համարի աստ, զի ի բնագրիս Ղերուբնայ, և կամ որ լաւ եւս է ասել՝ ի հայ թարգմանութեանս նորին ոչ ինչ բանք լինին ոչ ի թղթին Աբ-

գարու և ոչ Տիբերեայ վասն տալոյ զԱրխե֊
տոս պաշտել ի Հռովմայեցւոց . և կամ
կարգել զնա ի շարս Աստուածոց ։ Դարձեալ՝
Մովսէս Խորենացի երկրորդ իմն թուղթ
Աբգարու ի մէջ բերէ ի պատասխանի գը֊
րոյն Տիբերեայ , զոր բնագիրս մեր չունի .
վասն որոյ հաստատեն կարծիք մեր՝ եթէ
ունէր Խորենացի ի ձեռին և այլ աղբիւրս
պատմութեանց բաց ի գրոցս Ղերուբնայ ։

Ի թղթին Տիբերեայ՝ ուր յիշատակի Սե֊
ղանոս եպարքոս , Վիտոր Յանկլոս վրիպակ
գրչի համարելով զայն , և ի բնագրէ Խորե֊
նացւոյն ուղղելով կամի ընթեռնուլ զՍեղա֊
նոսդ՝ Պիղատոս . այլ որովհետև և Պիղա֊
տոս դատաւոր յանուանէ յիշատակի մա֊
նաւորապէս , և այն ոչ իբրև ազգարար ի֊
րացն եղելոց , այլ առաւել իբրև ամբաս֊
տանեալ յայլմէ , վասն որոյ և իբրև առան֊
ձին ոք լինել բաց ի Պիղատոսէ՝ պաշտօնի֊
եպարքոսութեան կացեալ յերկրին Պաղես֊
տինացւոց ։ Հաստատի այս և նորին իսկ
բանիւք Տիբերեայ , որ զՊիղատոսէ խօսե֊
լով ասէ , եթէ « առաքեցի նմա փոխանակ ,
և զնա լուծի թշնամանօք . զի անց նա զօրի֊
նօք , և արար զկամս Հրէից » ։ Հաստատի
ևս երկրորդ թղթոյն Աբգարու ի պա֊

տասխանի կայսեր, յորմէ խնդրէ զայլ ոք առաքել փոխանակ Պիղատոսի, և զնա լուծանել անարգանօք ։

43. Ի պարբերութեանս բառք ինչ պակասին, որոյ վասն մնայ առանց իմաստից ։ Գաղղ. Թարգմանութիւնն ունի. Et si ce phénomène avait duré encore tout, l'univers et tous les fils des hommes auraieut été anéantis. « Եթէ այսորիկ նշանք (երեւոյթք բնութեան) տեւէին տակաւին, տիեզերք համօրէն և որդիք մարդկան սպառեալ բնաջինջ լինէին » ։

44. Եթէ չգուցէ վրիպակ գրչի, իմանի զօրութեամբ՝ [illegible] ․ և կամ ընթերցանու՝ [illegible] ․ Իսկ Գաղղ. Թարգմանութիւնն ունի Quant à ce que le juge Pilate a fait dans tes domains. « Զոր վարեն Պիղատոսի դատաւորի որ արար յերկրի իշխանութեան քում » ։ Որ է յայտնի վրիպակ Թարգմանութեան և կամ իւրոյ բնագրին ։

45. Նոյն է՝ զոր վերադոյն Արաեգիտա կոչեաց, զոր ի գաղղիերէնին Aratice Թարգմանէ ։

46. Ի բնագրին՝ [illegible] ։

47. Ծու ի մոռացեալ բայս [illegible], զոր յաւելաք ։

48. Նոյնպէս և աստ պակասին բառք ։

49. Տես վերագոյն ի ծանօթութեան 37 ։

50. Ի բնագրին զՆշփարած ։

51. Իմա կամ փոխանակ գրելոյ Նոյա, և կամ՝ Բարեալն ըր եռաթայաա Նոյա ։

52. Վերջին այս պարբերութիւն առանց երկբայութեան համարի յետոյ յաւելեալ, յորում գործի տգիտաբար վրիպակք ժամանակագրականք, դնել զՎկրային ժամանակակից Փղոտոյ, զի յետոյ եկաց Նա յոյժ Մ̈թոան Սոփոքայ. նոյնպէս և Զեփրիանոս եպիսկոպոսն Հռոմայ, որ Նստաւ Մ̈թոան ի կատարած կոյս երկրորդի դարու ։

53. Բնագիրն Նարիզու յաւելու ի վախճանին՝ Ընդ պահքն հատատատաւ թեամբ առանց որհամարհանաց ։